

‘Voor de keuze’
**Voorstellen voor een betere studie-
en beroepskeuzebegeleiding**

Inhoud

Voorwoord: aan de slag met studie en beroep	3
1. Urgentie en verantwoording	4
1.1 Aanleiding voor een RWI-advies.....	4
1.2 Totstandkoming van het advies.....	5
1.3 Opbouw van het advies	6
2. Analyse	7
2.1 De rol van studie- en beroepkeuze in de overgang van school naar arbeidsmarkt.	7
2.2 Effectief LOB	11
2.3 LOB: De situatie in de praktijk	13
2.4 Uitgelicht: informatie over de arbeidsmarkt.....	17
3. Voorstellen.....	20
3.1 Een landelijke kwaliteitsimpuls LOB	20
3.2 Prikkel voor scholen om LOB (meer) prioriteit te geven.....	22
3.3 Het bevorderen van het gebruik van arbeidsmarktinformatie	26
3.4 Het bevorderen van contacten met de beroepspraktijk	27
3.5 Het bevorderen van inzicht in vervolgopleidingen	31
3.6 Begeleiding bij switchen	33
3.7 Tot slot: meer dan LOB alleen.....	35
4. Samenvatting van adviespunten en actoren	37
4.1 Inleiding	37
4.2 Algemeen.....	37
4.3 Specifieke impulsen	39

Voorwoord: aan de slag met studie en beroep

Een goede studie- en beroepskeuze vergt een complexe besluitvorming van jongeren op vroege leeftijd. Voor de meeste jongeren gaat het goed en verloopt de overgang van voortgezet onderwijs naar vervolgonderwijs en arbeidsmarkt zonder problemen. Maar niet altijd. Een gebrekkige studie- of beroepskeuze is één van de oorzaken van voortijdig schoolverlaten en voortijdig afhaken van studenten in het hoger onderwijs. Een keuze die niet aansluit bij de vraag op de arbeidsmarkt kan bovendien leiden tot problemen met het vinden van een baan of stage. Ook vanuit de vraagzijde van de arbeidsmarkt is er belang bij een goed doordachte studiekeuze. De arbeidsmarkt is krappere dan ooit; jonge mensen moeten zo snel mogelijk op het voor hen hoogst haalbare niveau worden opgeleid, in een richting die aansluit bij hun talenten en de vraag op de arbeidsmarkt.

De Raad voor Werk en Inkomen heeft zich de afgelopen periode verdiept in de studie- en beroepskeuze en de begeleiding die leerlingen hierbij ontvangen. Het blijkt goed mogelijk aan te geven hoe de begeleiding van leerlingen er uit zou moeten zien.

Belangrijk is de leerling in contact te brengen met de (latere) beroepspraktijk, en om de leerling te prikkelen tot nadenken over de toekomst. Het effectief vormgeven van die begeleiding is niet eenvoudig. De primaire verantwoordelijkheid voor Loopbaanoriëntatie en –begeleiding (LOB) ligt bij de scholen. Bij scholen bestaan veel goede initiatieven rondom LOB: elementen van effectief LOB worden in toenemende mate aangeboden (allerlei vormen van beroepsoriëntatie, zoals stages, meelopen in verschillende richtingen, gastlessen, bezoeken aan ROC's). Dit gebeurt echter niet structureel genoeg, niet ingebed in de dagelijkse praktijk, en heeft in de praktijk om allerlei redenen niet de gewenste gevolgen.

Scholen moeten aan de slag om de begeleiding van leerlingen te versterken. Die verbetering is niet eenvoudig te realiseren. Temeer daar scholen al heel veel op hun bord hebben: ze worden geacht onderwijsvernieuwingen te implementeren en weerbarstige knelpunten op te lossen (lerarentekorten, voortijdig schoolverlaten, lesuitval, achterblijvend rendement, etc.). De RWI richt zich met dit advies daarom op scholen, maar vooral op de partijen die scholen hierbij de helpende hand kunnen bieden en hen kunnen stimuleren. De gewenste kwaliteitimpuls zal gestalte moeten krijgen in een daadkrachtig partnerschap van scholen, onderwijskoepels, branche- en beroepsverenigingen en Ministerie.

Het rapport van de Commissie Dijsselbloem maakte recent duidelijk wat er verkeerd kan gaan wanneer scholen geacht worden omvangrijke maatschappelijke vraagstukken op te lossen, zonder dat hun deskundigheid wordt benut. Juist omdat de verbeterslag op de scholen en onderwijsinstellingen zelf gestalte moet krijgen heeft de RWI bij het formuleren van deze voorstellen goed gekeken naar de praktijk en geluisterd naar het onderwijsveld. In de aanloop naar de totstandkoming van het advies is een groot aantal onderwijsorganisaties geconsulteerd. Met uitvoerenden is gesproken over mogelijke oplossingen. Daaruit leiden we af dat de analyse breed wordt gedeeld en dat de noodzaak van een krachtige kwaliteitsimpuls wordt onderkend. In grote lijnen is met instemming of zelfs enthousiasme kennis genomen van de voorstellen. De RWI is de komende maanden beschikbaar om met partijen uit het veld van gedachten te wisselen over de verdere vormgeving van de noodzakelijke kwaliteitsimpuls.

Den Haag, maart 2008

1. Urgentie en verantwoording

1.1 Aanleiding voor een RWI-advies

Studie- en beroepskeuze mede bepalend voor overgang naar de arbeidsmarkt

Jongeren moeten al op vroege leeftijd keuzes maken die van invloed (kunnen) zijn op hun latere positie op de arbeidsmarkt. Reeds in het voortgezet onderwijs moet een keuze worden gemaakt voor het niveau (Vmbo, Havo of Vwo) en voor een sector (op het Vmbo) of profiel (op het Havo en Vwo). In het laatste jaar van voortgezet onderwijs volgt een keuze voor een vervolgopleiding (wederom in verschillende niveaus en richtingen). De studie- en beroepskeuze legt daarmee de basis voor de overgang van leerlingen van het onderwijs naar de arbeidsmarkt. Hiermee is het voor de Raad voor Werk en Inkomen een zeer relevant thema.

Een gebrekkige studie- en beroepskeuze wordt gezien als één van de oorzaken van voortijdig schoolverlaten en studiestaken. Ongeveer een op de drie voortijdig schoolverlaters geeft aan, achteraf liever een andere opleiding gekozen te hebben. Een beter beeld vooraf van de opleiding en van de perspectieven daarmee zou derhalve veel uitval kunnen voorkomen. Met name vanuit dit perspectief is de studiekeuzeproblematiek de afgelopen jaren door diverse partijen op de agenda gezet en zijn gerichte initiatieven op dit punt ondernomen, onder andere door de Taskforce Jeugdwerkloosheid. Veel van de initiatieven die gericht zijn op het terugdringen van voortijdige schooluitval haken echter op meer aan dan alleen de studiekeuze, bijvoorbeeld op de meervoudige problematiek van risicojongeren. Aan de andere kant kan een gebrekkige studiekeuze ook tot andere problemen leiden dan voortijdige schooluitval, bijvoorbeeld tot het niet benutten van talenten of een minder gunstige positie op de arbeidsmarkt dan mogelijk was geweest.

Ook vanuit de vraagzijde van de arbeidsmarkt is er belang bij een goed doordachte studie- en beroepskeuze van jongeren. De arbeidsmarkt is krappere dan ooit. Werkgevers hebben steeds meer moeite met de vervulling van hun vacatures. Er zijn grote tekorten aan vakmensen. Met name in bepaalde sectoren gaan zich in toenemende mate knelpunten in de personeelsvoorziening voordoen. Bovendien vindt er een upgradering plaats van de werkgelegenheid. Werkgevers stellen, daartoe gedwongen door de economische en technologische ontwikkeling, steeds hogere eisen aan hun werknemers. Het is dus vanuit de arbeidsmarkt gezien essentieel dat jonge mensen zo snel mogelijk op een zo hoog mogelijk niveau worden opgeleid, in een richting die aansluit bij hun interesses en vaardigheden en bij de vraag op de arbeidsmarkt. Uit onderzoek van het Roa bleek dat meer aandacht voor LOB leidt tot aanmerkelijk minder spijt achteraf over de gemaakte keuzes. En vooral leerlingen die na afloop van de studie met slechte arbeidsmarktperspectieven worden geconfronteerd hebben spijt. Een doordachte studie- en beroepskeuze kan derhalve onnodige uitval en vertraging door het switchen van studie voorkomen, en bijdragen aan een meer bewuste keuze voor schaarsteopleidingen. Onnodige knelpunten in de personeelsvoorziening zijn daarmee te voorkomen.

Kwaliteitsimpuls gewenst

De afgelopen jaren is er de nodige aandacht geweest voor de studie- en beroepskeuze. De Onderwijsraad heeft in 2005 in het advies *Betere overgangen in het onderwijs* aandacht besteed aan het belang van loopbaanondersteuning. Op de *Werktop* van 2005 is afgesproken dat het kabinet de scholen stimuleert om goede voorlichting te bieden over

de mogelijkheden in het vervolgonderwijs. Verder wordt gewezen op het belang van een op de arbeidsmarkt afgestemd opleidingsaanbod.

Het ministerie van OCW benadrukt het belang van een goede studie- en beroepskeuze. In 2008 worden er door OCW (in overleg met de VO-Raad) activiteiten ondernomen om scholen te stimuleren hier meer aandacht aan te besteden. Zo worden specifieke activiteiten op het terrein van loopbaanoriëntatie en –begeleiding bekostigd. Het ministerie heeft met de VO-raad afgesproken dat de VO-raad hiervoor op korte termijn een stimuleringsplan zal ontwikkelen¹.

In het mede op initiatief van de RWI tot stand gekomen manifest “Talent ontwikkelen, Talent benutten” wordt loopbaanbegeleiding voor leerlingen en het ontwikkelen van een arbeidsidentiteit genoemd als een belangrijke manier om uitval uit het onderwijs te voorkomen. Tevens wordt in het manifest gewezen op het belang van praktijkcomponenten (o.a. stages, leerwerktrajecten en simulaties) in het onderwijs. De partijen die het manifest hebben ondertekend (de onderwijskoepels, de werkgevers, de werknemers en de gemeenten) besteden hier aandacht aan. Refererend aan de Werktop wordt een lans gebroken voor de beschikbaarheid van arbeidsmarktinformatie in het kader van de studie- en beroepskeuze.

Het belang van een goede begeleiding bij studie- en beroepskeuze wordt dus breed onderkend. De primaire verantwoordelijkheid ligt echter bij de scholen. Sinds 1 augustus 2000 maakt ‘Loopbaan Oriëntatie en Begeleiding’ (LOB) geïntegreerd onderdeel uit van de lumpsumbekostiging van scholen². Daarmee wordt de feitelijke inzet van LOB en de aandacht en de middelen ervoor, bepaald door de directies van scholen in zowel het voortgezet onderwijs als in het Mbo, Hbo en Wo. Verbeteringen zijn in de praktijk niet per se eenvoudig te realiseren, temeer daar scholen zich ook voor andere zware maatschappelijke opdrachten gesteld zien (onderwijsvernieuwingen, lerarentekorten, verhoging rendement, terugdringen lesuitval).

Een RWI-advies

De RWI acht het van belang dat de gewenste impulsen op de studie- en beroepskeuzebegeleiding, door het veld aangeduid met de bredere term LOB, daadwerkelijk van de grond komen. Juist omdat het functioneren van de arbeidsmarkt hiermee gediend is. Dit vormt voor de RWI aanleiding een advies uit te brengen over studie- en beroepskeuze. In dit advies worden een aantal praktische voorstellen geformuleerd die de begeleiding bij studie- en beroepskeuze de gewenste impuls moeten kunnen geven. Het advies is gericht aan de individuele scholen en onderwijsinstellingen en het ministerie van OCW, onderwijskoepels en de RWI-geledingen zelf.

1.2 Totstandkoming van het advies

De RWI heeft ervoor gekozen het project op de volgende manier af te bakenen. Drie terreinen stonden centraal:

- De overgang van Vmbo naar Mbo,

¹ *Kwaliteitsagenda Voortgezet Onderwijs*, 2008-2011.

² In het onderwijs is de term LOB (loopbaanoriëntatie en –begeleiding) gebruikelijk, een term die beter weergeeft dat het niet alleen om kiezen gaat, maar ook om de oriëntatie van de leerling op zichzelf en op mogelijke beroepen en werkomgevingen.

- De overgang van Havo/Vwo naar het hoger onderwijs,
- De beschikbare informatie op het gebied van studie- en beroepskeuze en de rol van arbeidsmarktinformatie daarbij.

Hiermee zijn andere overgangen in het onderwijs – bijvoorbeeld van Mbo naar Hbo of van Havo naar Mbo – buiten beschouwing gelaten. Niet omdat deze overgangen (vanuit LOB-optiek) minder interessant zijn, maar met name om de aandacht te kunnen focussen. De genoemde overgangen representeren wel de grootste stromen in het onderwijs.

Ter voorbereiding op het advies heeft de RWI een kort onderzoek laten uitvoeren door Berenschot naar de praktijk van LOB op het Vmbo en Mbo. De resultaten daarvan zijn neergelegd in het rapport *‘Studie- en beroepskeuzeoriëntatie op het Vmbo en Mbo; Impulsen voor het implementeren van een effectieve Loopbaan Oriëntatie en Begeleiding (LOB)’*. Het rapport beschrijft een aantal oplossingsrichtingen die mede aan de basis stonden van het onderhavige advies. Daarnaast werd door het ROA onderzoek gedaan naar effectieve elementen van studie- en beroepskeuzebegeleiding op Vwo en Havo. Het ROA-rapport *‘Voorlichting en begeleiding bij de studie- en beroepskeuze en de rol van arbeidsmarktinformatie’* geeft een duidelijk beeld van het nut van een goede begeleiding bij de keuze van een profiel en bij het kiezen van een vervolgonderwijs. Enkele centrale analyses zijn daarom na afloop tevens uitgevoerd voor de Vmbo-populatie. Dit heeft geresulteerd in een korte notitie *‘Studie- en Beroepskeuze bij de overgang van Vmbo naar Mbo; analyses op basis van de VO-monitor’*. De RWI heeft zelf een analyse verricht op de beschikbaarheid van arbeidsmarkt- en opleidingsinformatie.

Naast de twee onderzoeken en de notitie waarbij de RWI opdrachtgever is geweest, is het advies mede gebaseerd op een literatuurstudie over het thema. Gedurende het hele traject heeft het RWI-secretariaat bovendien op gezette tijden gesproken met relevante betrokkenen; in eerste instantie voor een oriëntatie en probleemanalyse en naar het einde toe om input te verkrijgen voor de te formuleren adviezen en de haalbaarheid van concept adviezen te checken bij belanghebbenden. In aanvulling op bilaterale gesprekken is in december 2007 een tweetal expertmeetings georganiseerd: één bijeenkomst met betrokkenen uit de uitvoering (management en decanen Vmbo en Mbo) en één bijeenkomst met vertegenwoordigers van relevante organisaties. Al met al is daarmee input en feedback gekregen van vertegenwoordigers en deskundigen van een groot aantal organisaties: individuele decanen en managers van scholen, onderzoekers op het gebied van loopbaan oriëntatie en begeleiding, VO-raad, Mbo-raad, Hbo-raad, VSNU, NVS-NVL (de organisatie van decanen en leerlingbegeleiders), VNO/NCW, MKB Nederland, FNV, CNV, MHP, Laks/JOB (organisatie van leerlingen VO en studenten Mbo), Colo en enkele kenniscentra, Onderwijsinspectie en het Ministerie van OCW.

1.3 Opbouw van het advies

In hoofdstuk 2 wordt eerst een analyse gegeven van de huidige stand van zaken. Basis hiervoor vormen vooral de literatuurscan en de in opdracht van de RWI verrichte onderzoeken. De analyse is aanleiding tot een aantal concrete adviezen die in hoofdstuk 3 worden beschreven. In hoofdstuk 4 worden analyse en adviezen nog eens kort samengevat, waarbij tevens wordt aangegeven welke partijen de RWI per advies adresseert.

2. Analyse

2.1 De rol van studie- en beroepskeuze in de overgang van school naar arbeidsmarkt

Overgangen verlopen niet voor iedereen optimaal

Voor de meeste jongeren verloopt de overgang vanuit het voortgezet onderwijs naar vervolgonderwijs en arbeidsmarkt zonder al te veel problemen. Het merendeel stroomt na het voortgezet onderwijs door naar vervolgonderwijs, een meerderheid sluit het vervolgonderwijs af met een diploma en vindt daarna vrij snel een plek op de arbeidsmarkt. Veruit de meeste studenten zijn tevreden met de gekozen opleiding³.

Voor enkele groepen is de situatie echter wel problematisch. De grootste problemen doen zich voor onder de voortijdig schoolverlaters: jongeren die het onderwijs zonder startkwalificatie (minimaal diploma Havo/Vwo of Mbo-2) verlaten. Het betreft circa 57.000 nieuwe voortijdig schoolverlaters in het schooljaar 2005/06. De grootste groep voortijdig schoolverlaters is afkomstig uit het Mbo (bijna tweederde). De ongediplomeerde uitstroom op het Mbo bedroeg in de periode 2004-2005 ruim een derde⁴. Ruim een vijfde van de voortijdig schoolverlaters is afkomstig van het Vmbo (al of niet met diploma). Een kleine groep heeft het Havo/Vwo voortijdig verlaten.⁵ Hoewel uit een analyse van de RWI uit 2006 naar voren kwam dat het vereiste instroomniveau per sector kan verschillen, geven de cijfers wel een indicatie van een kwetsbare groep op de arbeidsmarkt⁶.

Maar ook voor andere groepen doen zich problemen voor in de overgang naar het vervolgonderwijs en daarna⁷:

- Degenen die weliswaar een startkwalificatie behalen maar niet doorleren in het Hbo en Wo of voortijdig stoppen met de opleiding. Cijfers over het Hbo en Wo duiden op een ongediplomeerde uitstroom van respectievelijk 40% en 36%.⁸ Deze cijfers duiden op een grote groep die in potentie een diploma op een hoger niveau had kunnen halen dan nu het geval is.
- Degenen die na het behalen van een diploma moeite hebben met het vinden van werk: van de Mbo-schoolverlaters uit 2004/2005 was 7% anderhalf jaar na het behalen van het diploma nog werkloos. Onder afgestudeerden van het Hbo was het werkloosheidspercentage 5%, onder Wo-afgestudeerden 4%. Gemiddeld genomen is deze groep niet erg groot, maar er zijn omvangrijke verschillen naar opleidingsrichting. Zo bedroeg de werkloosheid onder schoolverlaters met een Mbo-2 opleiding in de landbouw 20%, en onder Hbo-gediplomeerden in de richting taal en cultuur 12%.

³ 87% van de Vwo-leerlingen en 80% van de Havoleerlingen is na enkele jaren in het vervolgonderwijs tevreden met de gemaakte keuze. Bron: ROA, *Voorlichting en begeleiding bij de studie- en beroepskeuze en de rol van arbeidsmarktinformatie*, onderzoek in opdracht van de RWI. Voor ex-VmboMboleerlingen is dit cijfer niet beschikbaar.

⁴ *Benchmark MBO*. Het percentage ongediplomeerden op de totale uitstroom bedroeg 39%. Wanneer gecorrigeerd wordt voor de groep die de opleiding volgt zonder het doel een diploma te halen bedraagt de ongediplomeerde uitstroom 34%. Bij meting aan een instroomcohort zal de ongediplomeerde uitstroom mogelijk lager uitvallen.

⁵ Ministerie van OCW, *Kerncijfers 2002-2006*. Het Mbo levert een relatief grote groep schoolverlaters, omdat het Vmbo in tegenstelling tot een Havo- of Vwo-diploma geen startkwalificatie vormt.

⁶ Zie: RWI, *Advies Sectorstartniveau*, juli 2006.

⁷ ROA, Statistische bijlage 'Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2006', september 2007

⁸ Berekening RWI op basis van *Onderwijsdeelname 1990-2020. Beelden anno 2006*. Ministerie van OCW, 2006.

- Degenen die wel een baan hebben, maar niet op hun niveau aan de slag kunnen. Zo werkt van de Mbo-afgestudeerden 22% onder het eigen beroepsniveau, van de Hbo'ers 18% en van de Wo'ers 35%. Hier doen zich verschillen voor naar opleidingsrichting. Wo-afgestudeerden in de richting Taal en cultuur en Gedrag en maatschappij starten vaker in een baan onder hun niveau (respectievelijk 58% en 47%). Een relatief goede startpositie op de arbeidsmarkt hebben Wo-afgestudeerden in de richting Techniek.

Op langere termijn ebt het effect van de studiekeuze op het al of niet hebben van werk voor de meeste jongeren vrijwel helemaal weg⁹. Soms starten studiestakers op een later moment alsnog met een opleiding. Dit neemt niet weg dat de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden op de korte en middellange termijn wel (mede) wordt bepaald door de keuze van een opleidingsrichting. Bovendien wordt hiermee de vraag op de arbeidsmarkt suboptimaal bediend.

Het komt bovendien regelmatig voor dat studenten switchen van opleiding. Ter indicatie: bij een meting in het Hbo na 2 jaar bleek dat 18% was geswitcht naar een andere opleiding in het hoger onderwijs. In het WO is het aantal switchers hoger (26%), omdat vaak een overstap naar het Hbo wordt gemaakt.¹⁰ Switchen hoeft voor de persoon in kwestie op de langere termijn geen negatieve gevolgen te hebben, hooguit dat deze persoon op een later moment in staat is een eigen inkomen te genereren. Het is bovendien beter tijdig te switchen dan er na afronding van de opleiding achter te komen dat een andere studie beter zou zijn geweest.

Toch brengt switchen maatschappelijke kosten met zich mee. Zo doen switchers langer over hun studie: de kosten voor de studie zijn daarmee hoger en bovendien betreden zij op een later moment de arbeidsmarkt. Voor de student zelf brengt het besef dat een verkeerde studiekeuze is gemaakt bovendien wel risico's met zich mee: die moet wel de motivatie in huis hebben om aan een nieuwe opleiding te beginnen en deze af te maken. Eén verkeerde keuze hoeft nog niet dramatisch te zijn, de volgende keuze moet dan wel echt een goede zijn.

Studie- en beroepskeuze één van de factoren

De kans op een succesvolle (school)loopbaan wordt voor een belangrijk deel bepaald door cognitieve vermogens, motivatie en vaardigheden van leerlingen en sociale omstandigheden. Daarnaast speelt de studie- en beroepskeuze een duidelijke rol:

- Een studie- en beroepskeuze die niet aansluit bij de persoonlijkheid, capaciteiten en persoonlijke interesses van de leerling kan leiden tot voortijdige uitval, switchen van studie of het niet benutten van de daadwerkelijke talenten van de leerling (b.v. de kans op doorleren op een hoger niveau). Ter indicatie¹¹: ongeveer de helft van de studiestakers in het Hbo en Wo geeft aan dat de opleidingskeuze niet de juiste was. Onder Mbo-studiestakers gaf ruim een derde een verkeerde studiekeuze als motief aan.
- Aan de andere kant kan een studie- of beroepskeuze die niet aansluit bij de vraag op de arbeidsmarkt leiden tot problemen met het vinden van een baan, en eerder zelfs al met het vinden van een stageplaats. Ook kan het leiden tot problemen met het vinden van een baan op het niveau van de opleiding.

⁹ T. Traag, *Dertigers op de arbeidsmarkt. De bepaling van lange termijn effecten van onderwijs met behulp van een koppeling van het SLVO en het sociaal Statistisch Bestand*. ROA, januari 2006.

¹⁰ Inspectie van het onderwijs, *De staat van het onderwijs: onderwijsverslag 2005/2006*. Utrecht, 2006.

¹¹ ROA-analyses in opdracht van de RWI.

Ter illustratie van mogelijke problemen rond de studie- en beroepskeuze zij gewezen op het aantal leerlingen dat na afloop van de schoolloopbaan spijt heeft van de gekozen opleiding¹². Ongeveer een op de vijf afgestudeerden van Mbo, Hbo of Wo zou achteraf gezien niet voor dezelfde opleiding kiezen. Onder Mbo-ers is het aantal afgestudeerden met spijt hoger dan onder Hbo-ers en Wo-ers¹³. Er is een aantoonbaar verband tussen spijt van de gemaakte studiekeuze enerzijds en de werkloosheidsgraad en de ontwikkeling van het loonniveau in de sector anderzijds. Ex-leerlingen hebben vaker spijt van hun studiekeuze wanneer die toeleidt naar een beroep waarin de werkloosheid hoog is en/of het loonniveau laag. Bovendien varieert de spijt met de opleidingskeuze tussen opleidingsrichtingen; en zelfs tussen profielen op het voorgezet onderwijs.

Het keuzeproces kent duidelijke beperkingen...

Een goede studie- en beroepskeuze vergt dus een afgewogen, maar vaak complexe besluitvorming van de leerling op een jonge leeftijd. Met de opkomst van de dienstensector zijn bovendien steeds meer beroepen ‘abstract’ geworden. Over het proces van studiekeuze zijn vanuit empirisch onderzoek en de professionele visie van experts al de nodige inzichten beschikbaar¹⁴:

- De beelden die jongeren hebben van beroepen op het moment dat ze moeten kiezen voor een vervolgopleiding wijken volgens experts nogal eens af van de werkelijkheid. Dit geldt met name voor Vmbo-leerlingen. Ze weten niet wat beroepen inhouden, en hebben evenmin een goed beeld van het salaris. Ze denken bijvoorbeeld vaak ten onrechte in ‘zitberoepen’ als pr-medewerker of bankemployé meer te verdienen dan als timmerman of lasser. Daarnaast weten jongeren niet goed in welk beroep ze het beste tot hun recht komen. Voor Havo- en Vwo-leerlingen ligt de situatie nog complexer. Voor veel hogere functies geldt dat het moeilijk is snel een beeld te krijgen van de concrete inhoud ervan, zeker voor een 17-jarige. Het begrip ‘beroep’ is voor hoger opgeleiden veel diffuser dan voor lager en middelbaar opgeleiden. Daarnaast leiden studies in het hoger onderwijs vaak op voor een veelheid aan beroepen.
- Jongeren maken bij de studiekeuze vooral gebruik van open dagen, folders en internet. Ongeveer de helft geeft aan begeleiding van school te hebben ontvangen¹⁵. Experts (loopbaandeskundigen, decanen) geven aan dat jongeren weinig moeite willen doen. Er is veel informatie beschikbaar, over opleidingen, beroepen en arbeidsmarktperspectieven, maar veel jongeren zijn hier maar beperkt in geïnteresseerd. Vaak is informatie te gedetailleerd, wordt te uitgebreid ingegaan op allerlei aspecten van de opleiding, komen beroepsbeelden te weinig aan bod en lijkt de informatie van verschillende opleidingen te veel op elkaar. Bovendien stelt schriftelijke informatie de jongere niet in staat beroepen te ‘ervaren’.

¹² Het ROA definieert het begrip spijt in al haar onderzoeken als het na afronding van de studie aangeven dat iemand niet dezelfde opleiding zou volgen als hij/zij nu opnieuw mocht kiezen.

¹³ Roa, *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2010*.

¹⁴ De inzichten zijn voor een groot deel afkomstig uit *Jongeren op weg naar opleiding en werk; quick scan in opdracht van de Taskforce Jeugdwerkloosheid*, oktober 2004. Daarin zijn ondermeer experts op het gebied van loopbaanoriëntatie geconsulteerd en is een enquête gehouden onder jongeren.

¹⁵ ROA, *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2004*, Maastricht, September 2005. Het rapport beschrijft de gebruikte bronnen door Havo- en Vwo-scholieren. Voor Vmbo-ers zijn aanvullende analyses van het ROA ontvangen. Opvallend is dat Vmbo-ers zich minder dan Havo-/Vwo'ers baseren op folders en internet en wat meer begeleiding van school ontvangen.

- Veel jongeren stellen hun studie- en beroepskeuze lang uit. Ze zijn er niet zo mee bezig. Uit een enquête in 2005 door het ROA onder afgestudeerden van MBO, HBO, VWO, anderhalf jaar na de opleiding blijkt dat¹⁶:
 - 21% behoorlijk of sterk getwijfeld heeft over de studiekeuze
 - 30% pas rond de zomervakantie voorafgaand aan de start van de opleiding besloot welke opleiding men ging volgen
 De uiteindelijke keuze lijkt vaak minder een kwestie van rationele afweging en veel meer een kwestie van gevoel over de opleiding of het beroep.
- Duidelijk is dat ouders heel belangrijk zijn in het keuzeprocess. Dit is in de meeste gevallen positief omdat ze hun kinderen kunnen stimuleren tot het maken van doordachte keuzes, maar kan leerlingen ook in de verkeerde richting sturen. Ouders hebben niet altijd een even goed en volledig beeld van de beroepenwereld en de daarbinnen geldende arbeidsmarktperspectieven. Ook de rol van andere jongeren ('peer groups') is niet te onderschatten.
- De arbeidsmarktperspectieven lijken een relatief beperkte rol te spelen bij de studiekeuze. Eerder wordt gekozen vanwege de inhoud van de opleiding of het beroep, en de mate waarin beiden aansluiten bij de eigen capaciteiten¹⁷. Veel scholieren kiezen voor opleidingen in economische, verzorgende en sociaal-culturele richtingen. De instroom in techniekopleidingen is nog steeds (relatief) beperkt, terwijl die een grotere kans op werk bieden.

...en leidt soms tot problemen

Op zich hoeft dit niet te leiden tot grote problemen. In veel gevallen komt het, ook na een verkeerde keuze, wel weer goed. Studenten switchen van opleiding en na afronding van de opleiding gaat een deel aan de slag in een ander beroep. Toch doen zich bij bepaalde groepen duidelijk hogere risico's op meer structurele problemen voor. Deze risicogroepen zijn:

- Jongeren die in het voortgezet onderwijs lang twijfelen over een vervolgstudie en zich (daardoor) pas op een laat moment aanmelden. Deze jongeren blijken vaker niet te worden toegelaten tot de opleiding naar keuze, hebben vaker problemen met het vinden van een stageplaats en stoppen vaker voortijdig met de opleiding¹⁸.
- Degenen die vanwege een verkeerde opleidingskeuze uitvallen uit het vervolgonderwijs. Schooluitval doet zich sterker voor bij bepaalde richtingen en groepen leerlingen. Opleidingen gericht op beroepen met een minder duidelijk beroepsbeeld, bijvoorbeeld ICT-opleidingen of opleidingen Sociaal Pedagogisch Werk, hebben te maken met veel leerling-uitval¹⁹. Vaak valt een studiekeuze-problematiek en –uitval samen met andere problemen van leerlingen, bijvoorbeeld van psychosociale aard. Het zijn echter niet alleen de duidelijke 'risicoleerlingen' die uitvallen, er is ook een minder herkenbare groep 'opstappers'²⁰.

¹⁶ ROA arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2010/kwaliteit van opleidingskeuze

¹⁷ A. van den Broek e.a., *Studentenmonitor 2006*, ResearchNed, Nijmegen, 2007. Kenniscentrum Handel. *Het kiezen voor een Mbo-opleiding*; juni 2004. Het laatste onderzoek is niet representatief voor alle Vmbo-leerlingen omdat het is uitgevoerd onder leerlingen uit het vierde leerjaar van het Vmbo, waarvan veruit het grootste gedeelte een administratief-economische richting volgde.

¹⁸ J. Neuvel en W. van Esch, CINOP, *De doorstroom van Vmbo naar Mbo, Jaarrapportage 2005*. 's Hertogenbosch, 2006.

¹⁹ Zie o.a.: Inspectie van het onderwijs. *Van visie naar realisatie. Een verkennend onderzoek naar voortijdig schoolverlaten in vo en bve*. Utrecht, mei 2007.

²⁰ Onderwijsinspectie, *Voortijdig schoolverlaten in vo en bve - Een verkennend onderzoek naar voortijdig schoolverlaten in vo en bve*, mei 2007.

- De situatie is extra complex voor allochtonen. De thuissituatie lijkt deze jongeren vooral te sturen in de richting van de economisch-administratieve Mbo-opleidingen, en hen af te wenden van de meer traditionele beroepen (die na afronding doorgaans meer kans op werk bieden).
- Degenen die na het behalen van een Mbo-, Hbo- of Wo-diploma moeite hebben met het vinden van werk. Doorgaans vinden de meeste gediplomeerden snel betaald werk. Hoe hoger het niveau (Mbo niveau 1-4, Hbo, Wo) hoe beter de kans op het vinden van werk. Daarbij bestaan grote verschillen tussen sectoren, zoals eerder werd aangegeven. Bovendien verschilt de kans op het vinden van werk op het niveau van de genoten opleiding per sector. Dit maakt het des te belangrijk dat jongeren op zijn minst bewust kennisnemen van de verschillen in arbeidsmarktperspectieven van opleidingen voordat ze een definitieve keuze maken.

Vanuit het perspectief van de jongere concentreren de problemen zich in het lagere segment (Vmbo-Mbo). De werkloosheid onder hoger opgeleiden is laag en er zijn voldoende kansen en mogelijkheden, ook voor afgestudeerden in een opleiding met minder gunstige arbeidsmarktperspectieven. Hoger opgeleiden zijn nu eenmaal beduidend minder kwetsbaar dan lager opgeleiden. Dat neemt niet weg dat een gebrekkige studie- en beroepskeuze in het hogere segment kan leiden tot ongewenste situaties. Er is daar immers sprake van de nodige uitval en switchgedrag, en veel studenten zouden bij nader inzien liever een andere opleiding hebben gevolgd. Daar komt bij dat de keuzeproblematiek in het hoger onderwijs tevens een probleem is voor de vraagzijde van de arbeidsmarkt. Die is erbij gebaat dat jongeren zo snel mogelijk op een zo hoog mogelijk niveau worden opgeleid, in een richting die aansluit bij hun talenten en bij de vraag op de arbeidsmarkt.

2.2 Effectief LOB

Ondersteuning van de leerling via LOB

Scholen bieden leerlingen Loopbaanoriëntatie en – begeleiding (LOB). Op het Vmbo worden leerlingen voorbereid op het kiezen van een sector in de bovenbouw en een vervolgopleiding (doorgaans Mbo). Op Havo/Vwo worden leerlingen in lagere klassen begeleid bij de keuze van een profiel. In de hogere klassen worden leerlingen geholpen met oriëntatie op en begeleiding bij de keuze van studie en beroep.

Op het vervolgonderwijs heeft de begeleiding een andere focus, namelijk de verbinding met de arbeidsmarkt en de keuze voor al of niet verder leren en de eventuele richting daarvan. Ook speelt daar de vraag of de juiste studiekeuze is gemaakt.

Effectief LOB: de gewenste situatie

Uit het onderzoek van Berenschot blijkt dat er onder experts een grote mate van consensus is over hoe LOB eruit zou moeten zien. Het schema beschrijft de kernelementen van effectief LOB:

Elementen van effectief LOB

Contact met de beroepspraktijk: niet slechts verbale en schriftelijke informatie, leerlingen moeten beroepen zelf 'ervaren' en contact hebben met beroepsbeoefenaren uit de praktijk

Reflectie: leerlingen laten communiceren over praktijkervaringen en uitdagen te reflecteren over eigen toekomstbeeld ('wat wil ik' en 'wat kan ik?').

Zelfmanagement leerling: leerlingen bewust maken van de eigen verantwoordelijkheid voor de keuze (de docent wordt coach, de jongere maakt zelf zijn afwegingen)

Duurzame en geïntegreerde begeleiding: geïntegreerd in curriculum (geen losstaand vak) en oriëntatie op langere termijn (niet slechts korte termijn keuzes).

Instrumenten inzetten gericht op dialoog: meer dan 'invuloefening'. Stage-ervaringen ook aangrijpen voor reflectie over toekomst.

Beïnvloedingskanalen gebruiken: ouders en 'peergroups'

Confrontatie met arbeidsmarkt: leerlingen moeten op zijn minst weten hoe de vervolgopleiding globaal 'scoort' qua arbeidsmarkt- en stageperspectieven

Differentiatie: geen blauwdruk voor alle leerlingen: twijfelaars vergen een andere ondersteuning dan degenen die hun besluit al genomen hebben

Belangrijk is de samenhang tussen de genoemde elementen. Scholen moeten een visie ontwikkelen op de wijze waarop de samenhang tussen deze elementen het beste is te realiseren. Op basis hiervan moeten zij de noodzakelijke inzet organiseren (mensen en middelen vrijmaken, deskundigheid bevorderen, taken en verantwoordelijkheden toewijzen) en de uitvoering en resultaten monitoren.

Belangrijk is een visie op het samenspel tussen docent, mentor en decaan. De docent kan de praktijk de klas in brengen, bijvoorbeeld via praktijkopdrachten en mogelijk ook fungeren als rolmodel. Dit geldt primair voor de vakdocenten maar ook docenten algemene vakken kunnen een rol spelen, bijvoorbeeld door een opdracht sollicitatiebrieven schrijven. Docenten moeten hiervoor contacten met de beroepspraktijk (blijven) onderhouden. De mentor is de eerst aangewezen om leerlingen – met het gebruik van beschikbare leermiddelen - aan te zetten tot reflectie en te signaleren welke leerlingen hier moeite mee hebben. De decaan is degene die docenten en mentoren kan inspireren en ondersteunen, bedrijfsbezoeken regelt en individuele leerlingen kan begeleiden en adviseren. Het is aan de school om een duidelijke rolverdeling aan te brengen en deze te faciliteren.

Een alomvattend empirisch bewijs voor de effectiviteit van de geschetste aanpak is niet voorhanden. Wel is uit onderzoek op onderdelen een duidelijke bevestiging van het nut van de genoemde LOB-aspecten te herleiden. Onderzoek van Meijers e.a. laat zien dat de beschreven elementen van effectief LOB een gunstige samenhang vertonen met onder meer²¹:

²¹ F. Meijers, M. Kuijpers & J. Bakker. *Over leerloophbanen en loopbaanleren. Loopbaancompetenties in het (v)mbo*. Februari 2006.

- Motivatie: loopbaandialoog blijkt bij de te dragen aan de leermotivatie van jongeren.
- Kwaliteit van keuzes: leerlingen die vraaggestuurd onderwijs krijgen en waarmee een dialoog over de loopbaan wordt gevoerd, blijken significant meer tevreden over hun keuze voor de studierichting. Individuele gesprekken op zich leiden niet tot een betere richtingkeuze. Pas als leerlingen die gesprekken ervaren als dialoog zijn leerlingen meer tevreden.
- Schooluitval: de mogelijkheid om op school en tijdens de stage te spreken over de eigen loopbaan versterkt de leermotivatie en vermindert de behoefte te stoppen met de opleiding.

Het onderzoek wat het ROA in opdracht van de RWI verrichtte, bevestigt de analyse van effectief LOB. Leerlingen die zich bij hun opleidingskeuze oriënteerden via minder persoonlijke vormen van informatievergaring als internetsites en folders van onderwijsinstellingen blijken vaker spijt te hebben van de gemaakte keuze en vaker de opleiding zonder diploma te verlaten. Deze informatie lijkt alleen nuttig, wanneer het gebruik ervan is ingebed in een breder proces van leren kiezen en toegroeien naar de juiste keuze. Andere, meer toegesneden oriëntatie is volgens het ROA juist behulpzaam bij het voorkomen van spijt over de studiekeuze: gesprekken met ouders, gesprekken met personen die ervaring hebben met de potentiële vervolgstudie en het inschakelen van een keuzeadviesbureau. Ook werkervaring en stage blijken de tevredenheid met de keuze te vergroten en de arbeidsmarktaansluiting te verbeteren. Incidentele inzet van de decaan lijkt niet te werken. Wat wel werkt is systematische aandacht voor LOB, meerdere individuele gesprekken en zo veel mogelijk concrete confrontatie met de beroepspraktijk.

2.3 LOB: De situatie in de praktijk

Het is dus goed mogelijk aan te geven hoe de begeleiding van leerlingen er uit zou moeten zien. De praktijk is echter weerbarstig, zo blijkt uit de literatuurscan en de beide onderzoeken die in opdracht van de RWI op het thema studie- en beroepskeuze zijn verricht. Deze paragraaf beschrijft eerst de situatie in het voortgezet onderwijs, vervolgens komt het vervolgonderwijs aan de orde.

Er is de afgelopen jaren aandacht geweest voor competentiegericht leren en de loopbaan van de leerling. Dit biedt mogelijkheden om LOB op een effectieve manier gestalte te geven.

Het Voortgezet Onderwijs: Vmbo, Havo, Vwo

In de praktijk op het Vmbo wordt meer en meer volgens de elementen van effectief LOB gewerkt. Zo is er steeds meer contact met de beroepspraktijk. In het voorjaar van 2007 signaleerde de Onderwijsinspectie dat Vmbo-scholen steeds meer aandacht hebben voor allerlei vormen van beroepsoriëntatie, zoals stages, meelopen in allerlei richtingen, gastlessen, bezoeken aan roc's, etc²². In een toenemend aantal gevallen werken Vmbo-scholen samen met Mbo-instellingen, het bedrijfsleven of een Kenniscentrum. Ook is er een duidelijk bewustzijn bij decanen en mentoren dat een goede dialoog met de leerling belangrijk is. Er is bovendien een groeiend aantal voorbeelden van Vmbo- en Mbo-

²² Inspectie van het onderwijs. *Van visie naar realisatie. Een verkennend onderzoek naar voortijdig schoolverlaten in vo en bve*. Utrecht, mei 2007

scholen die verder zijn op het groeipad naar effectief LOB. Een aantal good practices is gebundeld in de uitgave 'Kiezen moet je kunnen' (uitgebracht door de Taskforce Jeugdwerkloosheid).

In het onderzoek van Berenschot is echter beschreven dat de vormgeving van LOB nog wel sterk voor verbetering vatbaar is. Er is een grote hoeveelheid informatie over opleidingen, beroepen en arbeidsmarktperspectieven, maar deze bereikt de leerling te weinig. Docenten, mentoren en decaan hebben een cruciale rol in de begeleiding van leerlingen. Nogal eens heeft de mentor echter de handen vol aan zorgleerlingen. De Onderwijsinspectie signaleert bijvoorbeeld een grote mate van aandacht voor risicoleerlingen, maar weinig aandacht voor de minder herkenbare 'opstappers'. Er wordt vooral gewerkt met klassikale oriëntatie, doe-middagen en incidentele voorlichtingsactiviteiten²³. Docenten worden niet als coach ingezet.

Pas in de laatste twee jaar van het Vmbo wordt enigszins aandacht gegeven aan het kiezen van een vervolgopleiding. Dan ook probeert men leerlingen in contact te brengen met de beroepspraktijk, bijvoorbeeld via snuffelstages. Maar de snuffelstages op het Vmbo blijken met de nodige problemen te worden omgeven. Scholen kampen met een gebrek aan stageplaatsen, omdat potentiële leerbedrijven weinig mogelijkheden zien om de vaak nog te jonge Vmbo-leerlingen een zinvolle stage te bieden. LOB bereidt leerlingen verder vooral voor op de eerstvolgende keuze, maar niet voor keuzes die daarna nog volgen. Experts en schoolleiders vinden LOB teveel gericht op de korte termijnkeuzes.

Uit het ROA-onderzoek blijkt dat op het *Havo/Vwo* over het algemeen in het eerste jaar geen studiekeuzebegeleiding wordt gegeven. Vanaf het derde jaar wordt er wel aandacht aan besteed. In het begin vindt een en ander vooral klassikaal plaats. Naarmate de jaren vorderen wordt de begeleiding individueler. Soms is het de decaan die de hoofdrol speelt, soms de mentor/klassenleraar. Met de meeste leerlingen wordt (hooguit) één keer per jaar een individueel gesprek gevoerd. In het laatste jaar blijkt de nadruk te liggen op de bewustwording van eigen voorkeuren en motivatie en op het afwegen van vervolgstudies. Informatie over de arbeidsmarkt blijft relatief onderbelicht. Voor zover de arbeidsmarktperspectieven van opleidingen aan de orde komen gaat het vooral om de inhoud van het werk, en in mindere mate over carrièrekansen en inkomen.

Op het Havo en Vwo is het lastiger contacten tot stand te brengen met de beroepspraktijk en met vervolgopleidingen, aangezien het begrip beroep daar veel abstracter is en veel studies in het hoger onderwijs niet opleiden voor specifieke beroepen. Het LOB-proces kan zich niet teveel richten op specifieke beroepen. Eerder moet het zich richten op de omgeving waarin ex-studenten terechtkomen en relevante competenties voor mogelijke beroepen. Het in contact brengen van leerlingen met vervolgopleidingen is lastiger dan voor Vmbo-leerlingen, omdat Havo- en Vwo-leerlingen meer landelijk uitstromen naar vervolgopleidingen. Toch lijken er mogelijkheden: de Onderwijsraad wijst op scholen die leerlingen via de profielwerkstukken in contact brengen met vervolgstudies en de mogelijke beroepen na die studies²⁴.

²³ F. Meijers, M. Kuijpers & J. Bakker. *Over leerloopbanen en loopbaanleren. Loopbaancompetenties in het (v)mbbo*. Februari 2006.

²⁴ Onderwijsraad, *Een succesvolle start in het hoger onderwijs*, 2008

Al met al is de invulling van LOB in het voortgezet onderwijs sterk afhankelijk van de capaciteiten, inzet, het enthousiasme en het doorzettingsvermogen van verantwoordelijke personen en de ruimte die vanuit het management wordt geboden. Daarbij ontbreekt het vaak aan de noodzakelijke samenhang tussen initiatieven; er vinden bijvoorbeeld wel bedrijfsbezoeken plaats, maar die worden onvoldoende gebruikt om de leerling aan te zetten tot reflectie. Vaak worden bepaalde lesmaterialen voor LOB aangeschaft of zelf ontwikkeld, maar beperkt het gebruik ervan zich tot een 'invuloefening' (zonder het als uitgangspunt voor een dialoog met de leerling te gebruiken). Er is bovendien (te) weinig communicatie en afstemming tussen voortgezet onderwijs en vervolgonderwijs. In het Vmbo is bijvoorbeeld te weinig bruikbare kennis aanwezig over de opleidingen binnen het Mbo. Leerlingen weten niet wat hen op het Mbo te wachten staat. Dit knelpunt is waarschijnlijk nog groter in het Havo-Vwo omdat daar de doorstroom vaak zelfs bovenregionaal plaatsvindt.

Vaak trekt de decaan er hard aan, maar is de tijd voor LOB voor hem/haar beperkt. Bovendien lopen decanen tegen praktische problemen aan. Zo is het lastig om bedrijfsbezoeken te organiseren vanwege roosterproblemen en gebrek aan een netwerk onder bedrijven. LOB heeft bovendien vaak minder prioriteit op scholen: decanen en mentoren zijn lang niet altijd voldoende gefaciliteerd en geëquipeerd om de coachende rol op een goede manier te vervullen.

Al met al blijven de dialoog en de contacten met de beroepspraktijk onderbelicht. Bijna de helft van de Vmbo-leerlingen is anderhalf jaar na het examen tevreden over de hulp die zij kregen bij hun keuze voor een studie en beroep. Ongeveer één op de vijf ex-Vmbo-leerlingen is expliciet ontevreden over deze hulp²⁵. Onder ex-Havo- en -Vwo-leerlingen is ongeveer eenderde tevreden, ongeveer een kwart is ontevreden over de hulp bij de keuze van een vervolgopleiding²⁶.

Een belangrijk onderdeel van de begeleiding vormen beroepskeuzetests²⁷. Deze testen an sich blijken echter geen significant effect te hebben op de latere tevredenheid van studenten met de opleidingskeuze. Dit neemt niet weg dat het interessante hulpmiddelen kunnen zijn, mits ze zijn ingebed in de begeleiding van leerlingen.

Het vervolgonderwijs: Mbo, Hbo en Wo

Leerlingen in het vervolgonderwijs hebben een opleiding gekozen en bereiden zich via verschillende leerroutes voor op een toekomstig beroep. De inzet van LOB is daar dus anders dan op het voortgezet onderwijs.

Op het *Mbo* zijn duidelijk positieve ontwikkelingen zichtbaar. Door onder meer het competentiegericht onderwijs is het beter mogelijk een praktijkgerichte leeromgeving vorm te geven. Door de toename aan praktijkgerichte leeromgevingen krijgen leerlingen beter zicht in de wijze waarop de opleiding aansluit op hun wensen voor het beroep, en komen ze er dus eerder achter of ze de juiste keuze hebben gemaakt. Beroepenoriëntatie wordt daarmee in toenemende mate ingebed in de onderwijsvormen. Bovendien lopen

²⁵ Nadere analyses ROA in opdracht van de RWI 'Studie- en beroepskeuze in de overgang van Vmbo naar Mbo; analyses op de VO-monitor, februari 2008.

²⁶ ROA-onderzoek in opdracht van de RWI: *Voorlichting en begeleiding bij de studie- en beroepskeuze en de rol van arbeidsmarktinformatie*.

²⁷ Dit blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek van het CINOP: *De Doorstroom van Vmbo naar Mbo*, 2006.

leerlingen stage op het Mbo, waardoor ze inzicht kunnen krijgen in het beroep waarvoor ze aan het leren zijn.

Ook hier verloopt LOB nog lang niet optimaal. In het Mbo vinden meer stages plaats dan op het Vmbo. Stagebegeleidingsgesprekken zijn echter vooral gericht op de eisen vanuit school en de werkplek. Docenten en mentoren zijn nog onvoldoende gericht op het tot stand brengen van een dialoog. Op het Mbo is de intake een ideaal moment om de keuzemotivatie van de leerling te kunnen toetsen en bespreekbaar te maken. In de praktijk wordt het instrument echter onvoldoende op deze manier benut, zo blijkt uit onderzoek van het CINOP.²⁸ De aandacht op het Mbo lijkt zich op LOB-gebied te concentreren op de studie-stakers en –switchers. Veelal hebben ROC's tegenwoordig diensten of loketten die proberen om jongeren die afhaken of dreigen af te haken voor een opleiding, een nieuw perspectief te geven en in te schrijven voor een nieuwe opleiding.²⁹

Bij de begeleiding hebben veel ROC's hun blik vooral gericht op de Mbo-opleiding en niet op de wereld daarna: ruim een derde van de ex-Mbo-studenten is ontevreden over de hulp bij de keuze van een vervolgopleiding of beroep, slechts een kwart is tevreden³⁰. Mbo-scholen zitten nog volop in een transitiefase naar competentiegericht onderwijs. De potentiële opbrengsten daarvan voor de loopbaanbegeleiding van de studenten komen tot op heden nog onvoldoende tot uiting.

Over de begeleiding op het *Hbo- en Wo* is bij de RWI minder bekend. Decanen lijken zich daar vooral bezig te houden met het begeleiden van studenten tijdens de studie en minder met voorbereiding van studenten op de arbeidsmarkt. Daarbij valt op dat ruim een derde van de ex-HBO- en WO-studenten ontevreden is over de voorlichting over de beroepsmogelijkheden na de opleiding. Uit de ROA-analyses onder ex-Hbo- en Wo-studenten blijkt bovendien dat de latere positie op de arbeidsmarkt (kans op werkloosheid en aansluiting tussen functie en opleiding) duidelijk samenhangt met de tevredenheid over de voorlichting op het Hbo en Wo.

De oorzaken

Er is een aantal oorzaken te noemen waardoor scholen er vaak slechts gedeeltelijk in slagen om te werken langs de lijnen van effectief LOB:

- **Prikkels en prioriteiten:** Er zijn geen wettelijke voorschriften of afspraken met scholen over resultaten en inspanningen ten aanzien van LOB. Scholen worden wel 'afgerekend' op bijvoorbeeld aantal leerlingen, rendement en lesuitval. Ze leggen daar dan ook de prioriteit en niet bij LOB.
- **Onderwijsvernieuwingen en overbelasting van docenten:** Docenten, decanen en managers hebben (te) veel op hun bordje en hebben eigenlijk onvoldoende ruimte en mogelijkheden om echt werk te maken van een kwaliteitsslag LOB.
- **Capaciteiten en vaardigheden:** Vanuit het management van scholen wordt aangegeven dat de groepen die de leerling moeten begeleiden praktische handvatten missen. Bijvoorbeeld om de omslag naar een coachende rol te kunnen maken, om LOB in het curriculum te kunnen integreren, contextrijk onderwijs te verzorgen, etc.

²⁸ J. Neuvel en W. van Esch, CINOP, *De doorstroom van Vmbo naar Mbo, Jaarrapportage 2005*. 's Hertogenbosch, 2006.

²⁹ Berenschot, *Ombuigen of laten barsten. Praktijkvoorbeelden van vraagombuigingstrujecten bij ROC's*, juni 2007 (in opdracht van Taskforce Jeugdwerkloosheid).

³⁰ ROA, *Studie- en beroepskeuze in de overgang van VMBO naar MBO; analyses op de VO-monitor*, februari 2008.

- Visie: Het ontbreekt op scholen nogal eens aan een eenduidige visie op LOB, en op hoe LOB binnen de instelling vorm moet krijgen. Scholen lijken tijd, capaciteit en kwaliteiten te missen om LOB op een effectieve manier te organiseren.
- Moeizame contacten met het bedrijfsleven, met name op het Vmbo. Het blijkt veel tijd en moeite te kosten om contacten met het bedrijfsleven tot stand te brengen en te onderhouden.

2.4 Uitgelicht: informatie over de arbeidsmarkt

Studenten baseren hun keuze, in volgorde van belangrijkheid, vooral op websites en folders van scholen, voorlichtingsdagen, decanen en studiebeurzen.

Voorlichtingsmateriaal speelt dus een belangrijke rol in de keuze van jongeren, maar de vraag is of het juiste voorlichtingsmateriaal wordt gebruikt en aangeboden. Opvallend is bijvoorbeeld dat de bronnen die volgens het ROA-onderzoek tot keuzes leiden waarover het vaakst achteraf spijt ontstaat, het best worden gebruikt: websites en folders van onderwijsinstellingen. Dit zijn de bronnen die door decanen het meest worden aangeboden aan de leerling.

Arbeidsmarktinformatie blijkt nauwelijks een rol te spelen bij de keuze. Tegelijkertijd blijkt uit de analyse dat de tevredenheid met de gemaakte studiekeuze wel duidelijk samenhangt met de uiteindelijke positie op de arbeidsmarkt. Dit maakt het dus wel degelijk relevant om kennis te nemen van de arbeidsmarktperspectieven na een opleiding. Op het Mbo speelt dit al eerder omdat de student problemen kan ondervinden met het vinden van een stageplaats. De vraag of de arbeidsmarktperspectieven wel een voldoende grote rol in de studie- en beroepskeuze spelen wordt des te pregnanter nu zich in bepaalde sectoren in toenemende mate knelpunten in de personeelsvoorziening gaan voordoen. Deze paragraaf geeft een nadere analyse op de beschikbaarheid en toegankelijkheid van arbeidsmarktinformatie.

Er is een veelheid aan informatie beschikbaar

Er blijkt een veelheid te bestaan aan opleidings- en arbeidsmarktinformatie. De informatie die uit dit soort bronnen is af te leiden heeft betrekking op de beroepen en de inhoud ervan, de opleidingen en de arbeidsmarktkansen op korte en middellange termijn. De informatie is deels schriftelijk beschikbaar (brochures, handboeken, methoden), maar er zijn ook internetsites. Onafhankelijke sites die informatie over de arbeidsmarktperspectieven bieden zijn voor het Mbo www.opleidingenberoep.nl en www.kansopwerk.nl en www.kansopstage.nl van de kenniscentra. Voor het hoger onderwijs bestaat www.studiekeuze123.nl.³¹ *Opleiding en beroep* biedt informatie over opleidingen en de beroepen en informatie over de arbeidsmarktperspectieven van opleidingen op Mbo-niveau.³² *Studiekeuze123* geeft een vergelijking van hogescholen en universiteiten op toelatingseisen, studentenoordelen of kwaliteit van de opleiding. Ook is te achterhalen welke opleidingen goede en welke slechte kansen op de arbeidsmarkt bieden. Hiernaast is er een veelheid aan sites en ander voorlichtingsmateriaal, veelal afkomstig van onderwijsinstellingen, kenniscentra, CWI, het ministerie van OC&W, commerciële aanbieders, enz.

³¹ Voor *Studiekeuze123* zijn de Hbo-Raad, VSNU en PAEPON, en de studentenorganisaties LSVb en ISO, alsmede het ministerie van OCW als financier verantwoordelijk. Voor *Opleiding en beroep* zijn CWI, Colo, studentenorganisatie JOB alsmede de projectdirectie leren en werken (als financier) verantwoordelijk.

³² Overigens linkt de site www.lerenenwerken.nl van de projectdirectie door naar de zoekfunctie van *Opleiding en beroep*.

Gebaseerd op verschillende bronnen

Voor het verschaffen van inzicht in arbeidsmarktinitiatieven bestaan verschillende bronnen:

Elk jaar leveren kenniscentra hun arbeidsmarktinformatie op, waarin zij een beeld schetsen van de ontwikkelingen op arbeidsmarkt-, leerplaatsen- en opleidingsmarkt binnen de eigen branche. Voor inzicht in de trends en fluctuaties op de arbeidsmarkt op de korte termijn voorziet de Colo-barometer in bruikbare en actuele informatie. De Colo-barometer geeft namelijk elke twee maanden een actueel beeld van de stage- en leerbanenmarkt per sector. De beschikbare informatie wordt zoveel mogelijk gespecificeerd per regio en sector en verwerkt in de eerder genoemde sites (*Kansopwerk*, *Kansopstage* en *Opleiding en beroep*). In toenemende mate wordt hierbij samengewerkt met het CWI.

Daarnaast voorziet het door het ROA uitgevoerde Project Onderwijs Arbeidsmarkt. (POA) in belangrijke informatie over arbeidsmarktperspectieven op middellange termijn. De RWI is als co-financier en begeleider betrokken bij dit project. Het resultaat is een tweejaarlijks verschijnende voortschrijdende prognose van de arbeidsmarkt naar opleiding en beroep. Daarbij wordt niet alleen naar de ontwikkeling van de vraag gekeken, maar ook naar het aanbod dat o.a. bepaald wordt door het aantal beroepsbeoefenaars dat in de “onderwijspijplijn” zit. De valkuil van de varkensmarktcyclus wordt daardoor beperkt. Daarmee zijn de POA-prognoses een nuttige bron van informatie over arbeidsmarktkansen, maar een goed gebruik ervan behoeft nog wel enige aandacht. Arbeidsmarktprognoses blijven namelijk in zekere mate gevoelig voor het al of niet uitkomen van achterliggende veronderstellingen. Bovendien kan een verbijzondering naar van de informatie naar regio of specifieke opleidingsrichtingen. Bij het ‘vertalen’ van de prognoses moet er rekening mee worden gehouden dat er naast deze uitkomsten van een econometrisch model ook ervaringsgegevens en indrukken van mensen uit de praktijk nodig zijn. De informatie komt beschikbaar in de vorm van een rapport en een gedetailleerde database en is zowel bedoeld ter ondersteuning van degenen die te maken hebben met de praktische keuze voor een opleiding of beroep, als voor werkgevers en beleidsinstanties. De kenniscentra, georganiseerd in Colo, gebruiken deze informatie voor de website Opleiding en beroep in aanvulling op hun eigen arbeidsmarktanalyses per sector en regio. Ook op Studiekeuze123 wordt de informatie van het ROA gebruikt.

Voorts is er een veelheid aan regionale initiatieven van gemeenten, regionale samenwerkingsverbanden op het gebied van onderwijs en arbeidsmarkt en sectorale initiatieven, georganiseerd vanuit brancheorganisaties. Deze informatie komt slechts voor een gering deel terecht op de sites die ingezet worden bij studie- en beroepskeuze. Mede daardoor is de regionale verbijzondering van de arbeidsmarktinformatie die ze bieden gering.

Maar de informatie bereikt de doelgroep te weinig

Uit het ROA-onderzoek komt naar voren dat de keuzebegeleiding van leerlingen op het Havo en Vwo zich vooral richt op het afwegen van vervolgstudies, eigen voorkeuren en het vakkenpakket. De arbeidsmarktperspectieven komt veel minder aan bod, en voor zover dit wel het geval is gaat het vooral om de inhoud van beroepen. De veelheid aan

informatie lijkt decanen amper te bereiken. Decanen geven bijvoorbeeld in het onderzoek van Berenschot aan stapels informatie te ontvangen. Vanwege de veelheid is het lastig de informatie gericht en effectief te verspreiden onder docenten, mentoren en leerlingen. Bij de expertmeetings die de RWI organiseerde bleek bijvoorbeeld dat decanen niet altijd op de hoogte zijn van alle bestaande sites met arbeidsmarkt- en beroepsinformatie. Overzicht, regie, kwaliteitsbewaking en zicht op onafhankelijkheid ontbreken waardoor het veld onoverzichtelijk is en essentiële informatiebronnen soms aan de aandacht van betrokkenen ontsnappen.

Informatie moet zijn ingebed in een beter proces

Vanzelfsprekend moeten de perspectieven niet de enige factor zijn bij de studie- en beroepskeuze. Een keuze kan nooit verkeerd zijn alleen omdat de vraag op de arbeidsmarkt gering is. Een afgemaakte opleiding in een arbeidsmarktirrelevant vak is vaak te verkiezen boven een arbeidsmarktrelevante studie waarin men vastloopt. Wel dient de leerling zich bij het maken van de keuze terdege bewust te zijn van het arbeidsmarktperspectief dat aan een opleiding verbonden is. Dit lijkt in de huidige situatie nog onvoldoende het geval. Deze informatie lijkt alleen nuttig, wanneer het gebruik ervan is ingebed in een breder proces van leren kiezen en toegroeien naar de juiste keuze.

Het is nog steeds onduidelijk op welke momenten in het keuzeprocess van jongeren het beste kan worden geïntervenieerd, hoe de arbeidsmarkt informatie het beste kan worden aangeboden (qua inhoud en vorm), en langs welke kanalen dat het beste kan gebeuren (bijv. website, studiedecanen, lesmethodes op school, etc.). Dat maakt de ontwikkeling van en de keuze uit lesmaterialen moeilijk.

Conclusie: te weinig coördinatie op verzameling en verspreiding van informatie

De conclusie is derhalve dat er een veelheid aan materiaal is, maar dat mede door een gebrek aan coördinatie op de verzameling, de beschikbaarstelling en het bereik en het effect ervan nog gering is.

3. Voorstellen

De conclusie uit de voorafgaande hoofdstukken is dat er weliswaar verschillen bestaan tussen scholen onderling in de mate waarin ze effectief LOB gestalte weten te geven, maar dat in algemene zin de praktijk van LOB op een aantal vlakken voor verbetering vatbaar is. In de volgende zes paragrafen presenteert de RWI zijn voorstellen om de gewenste kwaliteitsslag gestalte te geven. Ondanks de in de analyse genoemde accentverschillen is er veel overeenstemming tussen problemen in het lagere segment (Vmbo-Mbo) en het hogere segment (Havo/Vwo-hoger onderwijs). Per schooltype kan wel een (gedeeltelijk) andere uitwerking vereist zijn of is betrokkenheid van andere actoren gewenst. Dit wordt waar relevant aangegeven.

Natuurlijk is het verbeteren van de LOB-praktijk primair een zaak van de scholen zelf. De RWI roept VO-scholen, Mbo- en Hbo-instellingen en universiteiten daarom op de verbetering van het LOB-proces prioriteit te geven, langs de in het vorige hoofdstuk geschetste lijnen van effectief LOB. De maatschappelijke opdracht voor scholen ligt er om leerlingen niet alleen naar een diploma te leiden maar ook naar de arbeidsmarkt. Het is nu de verantwoordelijkheid van de scholen, van schooldirectie tot mentor, om de opdracht te vervullen. Versterking van de LOB-praktijk zal door de scholen zelf gestalte moeten worden gegeven, maar ze kunnen daarbij alle hulp gebruiken. Scholen en onderwijsinstellingen kunnen de samenwerking zoeken in aanpalende onderwijssectoren en met partijen op de arbeidsmarkt. Voor een daadwerkelijk krachtige kwaliteitsslag is het nodig scholen hiertoe te faciliteren en stimuleren. In de voorstellen in dit hoofdstuk worden ook de counterparts van de scholen aangesproken. Daarmee vergt een verbetering van de LOB-praktijk dus een daadkrachtig partnerschap tussen scholen, onderwijskoepels, kenniscentra, branchegerichte organisaties en ministerie van OCW.

3.1 Een landelijke kwaliteitsimpuls LOB

Scholen die het LOB-proces willen verbeteren, moeten in staat zijn dit op een zinvolle manier gestalte te geven. Ze moeten een consequente visie kunnen ontwikkelen op LOB en op hoe LOB binnen de school vorm kan krijgen. Scholen lijken echter tijd, capaciteit en kwaliteiten te missen om LOB op een effectieve manier te organiseren. Vaak ook omdat ze hun handen vol hebben aan onderwijsvernieuwing, rendement en het voorkomen van lesuitval.

Op LOB-gebied hebben een aantal scholen veel vorderingen gemaakt; bovendien zijn er veel bevoegden en kundige decanen, leraren en schooldirecteuren mee bezig. Het doel moet zijn om gebruik te maken van het enthousiasme en de kennis om daarmee een structurele en brede kwaliteitsimpuls mogelijk te maken.

De RWI adviseert het ministerie van OCW en de onderwijskoepels om te komen tot een meerjarige kwaliteitsimpuls. Deze zou gekoppeld moeten zijn aan het invoeren van prikkels en incentives (zie verderop). Het accent zou daarbij moeten liggen op de organisatie en inbedding van LOB in het primaire proces. Concrete mogelijkheden liggen bijvoorbeeld in:

- a. Het instellen van ‘LOB-ambassadeurs’ die scholen actief benaderen met advies en daarbij zorgen voor een goede follow up. Dit moet geen eenmalig maar regelmatig contact zijn waarbij ze vooral in gesprek gaan met scholen (over de urgentie, mogelijkheden, knelpunten en oplossingen).

- b. Het faciliteren van scholing en training voor docenten, mentoren en decanen gericht op de gewenste coachende rol. Voor het management van scholen is een cursusaanbod te ontwikkelen gericht op het ontwikkelen van een visie en methodiek op maat. Een en ander kan gestalte krijgen in het ontwikkelen van een landelijk cursusaanbod waar scholen op kunnen inschrijven.
- c. Het aanbieden van concrete hulpmiddelen waarmee scholen verder op weg zijn te helpen bij het systematisch invoeren van LOB, bijvoorbeeld handreikingen met werkbare voorbeelden, didactische modellen/raamwerken, etc. Probleem hierbij is niet dat er geen middelen of instrumenten bestaan, maar dat het overzicht en de eenheid ontbreekt. Belangrijk is dus het beoordelen en structureren van het aanbod aan hulpmiddelen (liefst evidence-based, maar waar dit (nog) niet mogelijk is op basis van professionele expertise) . In het ideale geval zouden enkele voorbeeldmodellen van een effectieve LOB-aanpak kunnen worden uitgewerkt, die zouden kunnen gaan dienen als een ‘vrijwillige minimumstandaard’, liefst gespecificeerd naar schooltype en jaargang (“als je LOB op deze manier vormgeeft voldoe je volgens de beschikbare inzichten aan de randvoorwaarden van effectief LOB”).
- d. Faciliteren van kansrijke initiatieven of interessante experimenten, bv. de ‘talentcoaches’ die onlangs door de Nationale Denktank zijn voorgesteld.³³ De talentcoach, die werkt naast of in plaats van de decaan op een school, zorgt voor individuele loopbaanbegeleiding op basis van individuele talenten. Een bestaand initiatief is het gebruik van CWI-competentietesten voor Vmbo-leerlingen. Dit is een belangrijke prioriteit in het werk van het CWI, en de RWI roept dan ook op om dit instrument breed toegankelijk te maken en te houden. Het RWI raadt alle Vmbo-scholen aan, van de competentietesten gebruik te maken. Ten slotte past bij dit punt een blijvende investering in ‘Kom in het leerbedrijf’ en de ‘Vmbo-carrousel’³⁴. De carrousel kan daarmee hopelijk in het hele land en liefst intersectoraal beschikbaar komen.
- e. Het (laten) verrichten van nader onderzoek naar de effectiviteit van verschillende instrumenten en de noodzakelijke randvoorwaarden daarbij: wat werkt in welke situatie voor welke doelgroep en wat is daarbij belangrijk? In de huidige situatie moet nog veel worden vertrouwd op het professionele inzicht van deskundigen. Gekeken zou kunnen worden op welke aspecten meer evidence-based beslissingen mogelijk zouden zijn. Meer in het algemeen is het wenselijk te werken aan methoden waarmee scholen zelf de effectiviteit van hun LOB-inzet op een goede manier zouden kunnen meten.

De RWI adviseert een expertiseteam samen te stellen om enkele van de hierboven genoemde mogelijkheden uit te werken. De aansturing kan worden belegd bij een samenwerkingsverband van koepelorganisaties (VO-raad, Mbo-raad, Hbo-raad, VSNU). Daarnaast is betrokkenheid van de NVS/NVL als stimulator van LOB zeer gewenst. Het Colo kan deelnemen in het expertiseteam onder meer vanwege hun goede initiatieven bij het inzichtelijk maken van de beroepspraktijk. Gezien het sectoroverstijgende karakter van de problematiek en het grote maatschappelijke belang

³³ Succes op school, Nationale Denktank 2007, 2007.

³⁴ Zie respectievelijk www.kominhetleerbedrijf.nl (Vmbo-scholen gaan op bedrijfsbezoek bij bedrijven in door hen te bepalen sectoren; de bedrijfsbezoeken worden gepland door de verschillende kenniscentra) en www.vmbocarrousel.nl. Zie voor een beschrijving van de Vmbo-carrousel: Taskforce Jeugdwerkloosheid, *Kiezen moet [je] kunnen: Zes praktijkvoorbeelden van studie- en beroepskeuzeoriëntatie in het Vmbo*, 2006.

ligt een initiërende, procesbewakende en faciliterende rol voor het ministerie van OCW daarbij voor de hand. Het is van het grootste belang dat de gewenste kwaliteitsimpuls daadwerkelijk van de grond komt; de rol van het Ministerie van OCW kan daarbij vooral liggen in het bewaken en zekeren van de voortgang.

In de Kwaliteitsagenda voortgezet onderwijs³⁵ spreken ministerie van OCW en VO-raad zes beleidsprioriteiten af. In het kader van de kwaliteitsagenda zal de VO-Raad een stimuleringsplan LOB ontwikkelen.³⁶ De kwaliteitsagenda beschrijft dit stimuleringsplan als beleidsinstrument om voortijdig schooluitval tegen te gaan. Het is belangrijk dat de kwaliteitsimpuls LOB zich niet beperkt tot het voorkomen van voortijdig schoolverlaten en de overgang van Vmbo naar Mbo. De arbeidsmarkt is gebaat bij een investering in LOB in den brede, dus niet alleen onder Vmbo-scholen maar ook onder scholen voor Havo en Vwo. De termijn van 4 jaar die in de kwaliteitsagenda wordt genoemd (2008 – 2011) moet voldoende zijn voor de door de RWI voorgestane kwaliteitsimpuls.

Het ministerie zal in het kader van de kwaliteitsagenda VO een jaarlijks bedrag ter beschikking stellen voor o.a. initiatieven op LOB-terrein. De RWI roept de VO-Raad en het ministerie van OCW op een bedrag hieruit te reserveren voor het stimuleringsplan LOB, om daarmee een kwaliteitsimpuls LOB langs de hierboven geschetste lijn te kunnen bekostigen. De RWI adviseert de VO-Raad ten slotte om hieruit in ieder geval menskracht beschikbaar te stellen voor scholen die ondersteuning willen bij het inrichten van LOB (de genoemde 'LOB-ambassadeurs').

3.2 Prikkels voor scholen om LOB (meer) prioriteit te geven

In de huidige structuur zijn er onvoldoende prikkels voor scholen om tijd en middelen te investeren in LOB. Prioriteit ligt op zaken als rendement, lesuitval en voorkomen van voortijdig schoolverlaten.

De RWI adviseert het ministerie van OCW daarom prikkels en incentives te ontwikkelen die LOB sterker op de agenda van scholen plaatsen. Dat kan op twee manieren; via een rol van LOB in de externe verantwoordingsprocessen en via een verbreding van de wettelijke verantwoordelijkheden van scholen op dit terrein.

De Onderwijsinspectie werkt momenteel toe naar een meer risicogericht toezicht.³⁷ Dit biedt goede aanknopingspunten om de gewenste prioritering langs de weg van verantwoordingsprocessen te realiseren. Ook van de onderwijssectoren zelf komen initiatieven om meer dan voorheen de prestaties op instellingsniveau transparant te maken. Het is wenselijk LOB hierin een strategische rol te geven.

LOB in externe verantwoordingsprocessen

De inspectie beoordeelt de kwaliteit van het onderwijs. Vanaf schooljaar 2007-2008 is een nieuwe aanpak van het toezicht gestart in het primair en voortgezet onderwijs en de expertisecentra. Het nieuwe toezichtskader sluit aan op de ontwikkeling naar meer

³⁵ Kwaliteitsagenda voortgezet onderwijs, Tekenen voor Kwaliteit: Afspraken voor een beter voortgezet onderwijs 2008 – 2011, Ministerie van OCW, 2007.

³⁶ Onder voorbehoud, aangezien de kwaliteitsagenda nog niet is ondertekend door het ministerie en de VO-Raad.

³⁷ Activiteiten 2008: Jaarwerkplan Inspectie van het Onderwijs. Utrecht, november 2007.

autonomie en meer ruimte voor eigen beleid en verantwoordelijkheid van scholen. De inspectie gaat zich in haar toezicht concentreren op die scholen waar de kans op onvoldoende kwaliteit het grootst is. Hiertoe voert de inspectie jaarlijks op basis van regulier beschikbare informatie een risicoanalyse per school uit. Die informatie komt uit verschillende bronnen:

- Jaardocumenten, o.a. jaarverslagen en schoolgidsen
- Opbrengstgegevens met betrekking tot het rendement. De benodigde gegevens komen beschikbaar via Cfi en de IB-Groep. Daarbij gaat het vooralsnog om examen- en interne doorstroomgegevens per instelling.
- Relevante signalen, zoals krantenberichten en klachtmeldingen.

Als de inspectie geen risico's aantreft, is er geen noodzaak tot verder toezicht. Wel blijft de inspectie alle scholen, ook de goede, tenminste eens in de vier jaar bezoeken. Als de inspectie wel risico's tegenkomt, vindt aanvullend onderzoek plaats. Als blijkt dat er werkelijk een risico of tekortkoming is, dan maakt de inspectie afspraken met scholen om deze op te lossen. De geconstateerde risico's en tekortkomingen, de afspraken en de wijze waarop de inspectie toezicht houdt worden op de website van de inspectie gepubliceerd.

De RWI ziet mogelijkheden om LOB in dit nieuwe toezichtskader te betrekken en onderdeel te doen uitmaken van de risico-analyse. Wanneer LOB onderbelicht lijkt in het curriculum, moet dat een aandachtspunt voor de inspectie zijn bij het schoolbezoek. Natuurlijk is de exacte kwaliteit van LOB daarbij niet in enkele van boven af opgelegde indicatoren vast te leggen. Het gaat immers om de processen die het bij de leerling tot stand brengt, en de uitwerking daarvan. Dat een leerling twijfelt hoeft niet slecht te zijn, het is bovendien met goed LOB niet altijd te voorkomen. Een benchmark van scholen op deze punten stelt scholen, hun omgeving en inspectie echter wel in staat te beoordelen of er aanleiding is voor extra aandacht, bijvoorbeeld wanneer de school sterk in negatieve zin afwijkt van het gemiddelde (of liever: een gemeenschappelijk vast te stellen ijkpunt).

Daarom adviseert de RWI om LOB een verplicht onderdeel van het jaarverslag te maken. Hiertoe zouden de scholen (liefst in samenwerking met de de onderwijskoepels en onderwijsinspectie) gemeenschappelijke indicatoren kunnen ontwikkelen die een beeld geven van hoe de school presteert op het gebied van LOB. Hieronder vindt u een aantal mogelijke indicatoren, waarbij de uiteindelijke keuze, mede rekening houdend met administratieve lasten, wordt overgelaten aan de praktijk:

- proces en organisatie: welke aanpak/methode heeft de school, wie doet wat, hoeveel fte is beschikbaar voor LOB cq. hoeveel uren zijn daadwerkelijk besteed aan LOB-activiteiten, het externe netwerk ten behoeve van contacten met de beroepspraktijk? Instellingen voor vervolgonderwijs (Mbo, Hbo, universiteiten) zouden kunnen aangeven welke begeleiding zij bieden voor alle studenten (bij de intake en de voorbereiding op verdere keuzes en arbeidsmarkt), en welke voorzieningen zij hebben ingericht voor leerlingen met leer- en motivatieproblemen (loopbaancentrum, decanaat, mentoraat, etc) en hoe deze voorzieningen functioneren.
- output: voor VO-scholen zijn bijvoorbeeld het aantal bedrijfsbezoeken per klas, of het aantal LOB-begeleidingsgesprekken per leerling een relevante indicator. Voor het vervolgonderwijs ziet de RWI minder mogelijkheden om generieke output-indicatoren te benoemen. Wel is bijvoorbeeld het aantal deelnemers aan specifieke voorzieningen en de resultaten daarvan weer te geven.

- effecten: tevredenheid leerlingen en ouders over (aspecten van) LOB, aantal leerlingen dat op moment eindexamen nog twijfelt over vervolgstudie, aantal late/tijdige inschrijvers bij vervolgstudie, aantal studenten wat tijdens vervolgonderwijs heeft getwijfeld over het afmaken van de studie en het bereik en de resultaten van voorzieningen voor deze groep, etc..

Bovendien adviseert de RWI in de risicoanalyse informatie op te nemen over het extern rendement. Bij VO-scholen valt te denken aan indicatoren zoals: hoeveel leerlingen beginnen aan vervolgonderwijs, hoeveel leerlingen volgen na circa 1 jaar nog (het zelfde) vervolgonderwijs. Eventueel is voor vervolgopleidingen een volgende indicator te gebruiken: welk deel van de leerlingen vindt een baan op het niveau van het behaalde diploma?³⁸ De Inspectie heeft pilots gestart waarin via een beperkt aantal koppels van Vo- en Mbo-scholen wordt uitgezocht welk soort informatie zinvol is te genereren. Bedoeling is niet om scholen publicitair af te rekenen op het aantal leerlingen dat na het behalen van het examen toch uitvalt in het vervolgonderwijs. Evenmin geldt hier een één-op-éénrelatie met LOB; de genoemde indicatoren zijn van meer zaken afhankelijk van alleen de LOB-inspanningen van het aanleverend onderwijs. Inzicht in het extern rendement op instellingsniveau is vooral nuttig om te kunnen bezien in hoeverre het extern rendement van een onderwijsinstelling afwijkt van het gemiddelde (of het gestelde ijkpunt), en of er dus aanleiding is om verder te kijken.

Het is wenselijk de informatie op deze punten – conform het gebruik bij de huidige kwaliteitskaarten van onderwijsinstellingen – goed toegankelijk te maken voor scholen en hun omgeving (leerlingen, ouders). Scholen worden hiermee in staat gesteld enig zicht te krijgen op de effecten van hun LOB-activiteiten, met name in de mate waarin zij afwijken van andere scholen. Daarmee beschikken zij over bruikbare sturingsinformatie, die aanleiding kan zijn tot bijstelling van het LOB-beleid (of juist bestending ervan: bij relatief gunstige resultaten). Ook de omgeving beschikt hiermee over goede ijkpunten om de school op het punt van LOB te beoordelen. Voor scholen kan dit een stimulans zijn LOB (sterker) te prioriteren.

Het vernieuwde inspectiekader biedt een uitgesproken gelegenheid om LOB in de verantwoordingsprocessen meer op de agenda te krijgen. Wanneer scholen kunnen aantonen het goed te doen, verdienen ze het vertrouwen van de Inspectie en worden ze voor een belangrijk deel met rust gelaten. De Inspectie komt dan nog slechts één keer per vier jaar op bezoek. De toename van de verantwoording in onder meer jaarverslagen betaalt zich dus terug door een zeer extensief toezicht. Bovendien biedt deze opzet goede mogelijkheden om te benchmarken en daarmee bruikbare sturingsinformatie voor scholen. Daarmee sluiten de voorstellen goed aan bij initiatieven uit het onderwijs zelf om de resultaten meer transparant te maken. Zo heeft de VO-raad eind 2007 onder de naam ‘Vensters voor verantwoording’ het initiatief genomen voor het ontwikkelen van kwaliteitsstandaarden en het openbaar beschikbaar stellen van onderwijsprestaties, onderwijsbeleid, kwaliteit en bedrijfsvoering. Voor 20 gestandaardiseerde gegevens is op termijn (naar verwachting in 2010) te zien hoe de school presteert. De RWI roept de ontwikkelaars op hierin informatie over LOB en extern rendement mee te nemen. Wanneer dit leidt tot een door het veld gedragen set van indicatoren kan deze goed dienst doen als benchmarkinstrument en tegelijkertijd voor de risico-analyse van de Onderwijsinspectie.

³⁸ Het jaarlijkse onderzoek van het ROA, *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt*, meet dit.

Hoewel het HBO en het wetenschappelijk onderwijs niet onder het toezichtskader van de onderwijsinspectie vallen, adviseert de RWI deze onderwijsinstellingen verantwoordingsinformatie ten aanzien van LOB te genereren en beschikbaar te stellen via het jaarverslag. Het gaat hier om de voorbereiding op de (beroepen op de) arbeidsmarkt, om de faciliteiten voor switchers en studiestakers en om de reguliere begeleiding van leerlingen.

Verbreden van wettelijke verantwoordelijkheden

In het licht van de huidige ontwikkeling naar meer autonomie en verantwoordelijkheid voor scholen pleit de RWI er **niet** voor om de gewenste aandacht voor LOB te realiseren via specifieke wettelijke verplichtingen of door op te leggen hoe LOB er op iedere school uit zou moeten zien.

De gewenste aandacht van scholen voor LOB is wellicht wel verder te prikkelen via een verbreding van de ketenverantwoordelijkheid van onderwijsinstellingen. Een mogelijkheid is bijvoorbeeld het introduceren van een volgplicht voor de “school van herkomst” bijvoorbeeld tot het eerste half jaar op het vervolgonderwijs. Dit is ook het advies geweest van de Adviesgroep Vmbo, die zelfs persoonlijke begeleiding gedurende het eerste jaar van het Mbo voor ogen hadden.³⁹ Het omgekeerde is eveneens wenselijk: de verplichting voor de vervolgopleiding om te zorgen voor feedback over ex-leerlingen. Hiermee krijgen scholen in ieder geval zicht op de urgentie en effectiviteit van LOB-inspanningen.

Voorkomen moet worden dat dit leidt tot een zware administratieve belasting. Waarschijnlijk is het mogelijk scholen op generiek niveau te faciliteren via de verantwoordingsarrangementen waaraan de VO-Raad en de Onderwijsinspectie werken (zie hierboven). Idealiter heeft de verbreding van verantwoordelijkheden echter ook betrekking op individuele leerlingen; dit kan immers zinvolle leermomenten opleveren voor hun begeleiders. Hierover zouden dan tussen koppels van scholen afspraken moeten worden gemaakt over een praktische invulling (indien mogelijk daarin gefaciliteerd vanuit de centraal beschikbare bestanden)..

Overigens acht de RWI het denkbaar wanneer het ministerie over enkele jaren, als uiterste middel, wel verplichtingen ten aanzien van LOB-aanbod zou formuleren dan wel middelen hiervoor zou oormerken. Dit zou nodig zijn wanneer over enkele jaren blijkt dat LOB nog steeds onvoldoende van de grond komt. In het toezicht bij scholen waar (na nader onderzoek) blijkt dat de aandacht voor LOB onder een minimumgrens komt (bv. geen of amper bedrijfsbezoeken, geen of amper individuele gesprekken met leerlingen) kan dan bijvoorbeeld een minimumaantal bedrijfsbezoeken worden afgesproken of een minimumaantal begeleidingsgesprekken per leerling. Een minimumnorm voor alle scholen lijkt ook in de toekomst onwenselijk. Wel is het mogelijk toe te werken naar vormen van vrijwillige minimumstandaarden, zoals in § 3.1 werd geopperd.

³⁹ Adviesgroep Vmbo, *Voortvarend Vmbo: samen koersen op bewegingsruimte*, 2006.

3.3 Het bevorderen van het gebruik van arbeidsmarktinformatie

Eenduidigheid in de informatievoorziening

Belangrijk is de huidige versnippering tegen te gaan en daarmee de toegankelijkheid te vergroten. Dit kan het gebruik van arbeidsmarktinformatie in het studie- en beroepskeuzeproces van leerlingen ten goede komen; nu missen experts als decanen soms zelfs het overzicht in het beschikbare aanbod.

Daarom stelt de RWI voor om te komen tot een inventarisatie van alle uit de collectieve middelen gefinancierde sites op het gebied van studie- en beroepskeuze. Vervolgens kan een kwaliteitscheck plaatsvinden, kunnen door samenvoeging waar mogelijk dubbelingen worden voorkomen en kan tegenstrijdige informatie worden tegengegaan. Uiteindelijk moet dit leiden tot een portal waarachter alle op elkaar afgestemde en op kwaliteit en onafhankelijkheid getoetste informatiebronnen zich bevinden. Een laatste stap kan zijn de totstandkoming van één landelijke publieke site op het gebied van studie- en beroepskeuze. Vermoedelijk zullen, gezien de kwaliteit en de veelzijdigheid ervan, de sites www.opleidingenberoep.nl en www.studiekeuze123.nl de ruggengraat van wat dan ontstaat vormen. Wellicht kan een samenwerkingsverband van de organisaties die verantwoordelijk zijn voor bovengenoemde twee sites het voortouw nemen. Indien het eerder genoemde advies wordt overgenomen, ligt een rol van het in paragraaf 3.1 genoemde “expertiseteam” voor de hand bij de stroomlijning van de verschillende websites. Desgevraagd kan de RWI hierbij een adviserende rol vervullen.

Ook een plaats voor regionale en sectorale informatie.

Ook regionaal is er, bij onder andere regionale samenwerkingsverbanden en gemeenten, veel arbeidsmarktinformatie beschikbaar. Die informatie kan van belang zijn bij de studie- en beroepskeuze. Dat speelt vooral bij de keuze voor een Mbo-opleiding gezien het regionale karakter van onderwijsmarkt en arbeidsmarkt op middelbaar en lager niveau. Dit in tegenstelling tot de markt voor hogere opleidingen en voor hoger opgeleiden die veel meer een landelijk karakter draagt. Bezien moet worden hoe deze informatie een plaats kan krijgen in de arbeidsmarktinformatievoorziening ten behoeve van de studie- en beroepskeuze. Op een later moment in 2008 zal in de Raad de vraag aan de orde zijn hoe de beschikbaarheid van regionale arbeidsmarktinformatie, met het oog op de toepassing daarvan in beleid en in uitvoeringspraktijk, geoptimaliseerd kan worden. De toepasbaarheid in het kader van de studie- en beroepskeuze, kwalitatief en kwantitatief, zal daarbij een punt van aandacht zijn.

Kenniscentra en brancheorganisaties beschikken vaak over een uitstekend inzicht in de vraag naar en de inhoud van beroepen in hun branche. Voor de Mbo-beroepen ontwikkelen de kenniscentra met deze kennis informatieproducten ten behoeve van de studie- en beroepskeuze, zoals beroepenfilmpjes, websites en brochures. Waar dat onvoldoende het geval is, zoals bij beroepen op Hbo-niveau en hoger, moet bezien worden hoe die kennis alsnog wordt ingebracht in het studie- en beroepskeuze-informatieportal.

Arbeidsmarktprognoses bij decaan en leerling brengen

De tweejaarlijkse ROA-publicatie “De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep” en de daarmee verbonden arbeidsmarktdatabase verdienen een breder gebruik door o.a. scholen bij de dagelijkse praktijk van het LOB. Daartoe is het van belang dat er een op gebruik op de scholen/ decanen toegesneden beknopte weergave komt en dat de database toegankelijk wordt gemaakt voor decanen. Het gaat niet alleen om de kans op

werkloosheid, maar ook de vraag welk deel van de gediplomeerden een baan in de eigen sector verkrijgt, en welk deel onder zijn of haar niveau werkt. Bij de opzet daarvan zou rekening gehouden moeten worden met de manier waarop decanen werken en met de inpasbaarheid in het geheel van informatiebronnen waarvan ze gebruik maken. Ook de informatie uit de Colo-barometer is gericht bij met name decanen onder de aandacht te brengen.

Informatie moet ingepast (kunnen) worden in het lesprogramma

Om te bevorderen dat leerlingen echt bekend raken met de mogelijkheden van bijvoorbeeld een landelijk portal en andere relevante informatie zal deze informatie gebruikt moeten worden in de lesprogramma's waarin LOB gestalte wordt gegeven. De informatie moet ingezet worden in het proces om leerlingen aan het denken te zetten over de vraag wat ze willen, wat ze kunnen en welke mogelijkheden er daartoe in de wereld van studie en beroep bestaan. Leerlingen zijn tegenwoordig prima in staat informatie op te zoeken op internet, ze moeten alleen uitgedaagd worden er gebruik van te maken en er vervolgens wat mee te doen. De informatie moet dus bruikbaar zijn en gebruikt worden in de dagelijkse lespraktijk. In verband met dit punt lijkt het van belang om de ontwikkelaars van lesmaterialen, waaronder private aanbieders van leermiddelen, bij de vormgeving van het keuzeportal te betrekken. Het is van belang dat scholen, maar ook brancheorganisaties, zich er verantwoordelijk voor weten dat informatie over de arbeidsmarktperspectieven van opleidingen de kiezende leerlingen bereikt.

Autoriteit de school inbrengen

Onderdeel van die dagelijkse lespraktijk zou kunnen zijn het op gezette tijden optreden van vertegenwoordigers van organisaties met autoriteit op het gebied van concrete opleidingen en beroepen, zoals docenten van vervolgoopleidingen, medewerkers van het CWI, van brancheorganisaties of van bedrijven. Die kunnen de arbeidsmarkt de klas in brengen. Brancheverenigingen, kenniscentra en CWI kunnen hierin een actieve rol spelen door gastlessen aan te bieden op scholen, of hier in samenwerking met bijvoorbeeld de VO-raad een aanbod voor te ontwikkelen. Er bestaan overigens al faciliteiten waar scholen gebruik van kunnen maken. Verschillende kenniscentra kunnen momenteel via een impressariaat gastlessen door vertegenwoordigers van het bedrijfsleven kan organiseren. Ook de opleidingsadviseurs van de kenniscentra zijn in te zetten.

3.4 Het bevorderen van contacten met de beroepspraktijk

Urgentie: Het belang van contacten met de beroepspraktijk

Een leerling moet niet alleen vanwege het imago of de status voor een beroep kiezen, maar ook de nadelen van het beroep kennen, en meer in het algemeen weten wat het beroep inhoudt (inhoud, werkomgeving, aanvangssalaris, carrièreperspectieven). Reeds bij de keuze van een sector op het Vmbo of profiel op het Havo/Vwo worden er beslissingen genomen die van doorslaggevende betekenis kunnen zijn voor de beroepsrichtingen waarin de leerling terecht zal gaan komen. Op dat moment is het dus al van belang om enig inzicht te hebben in de beroepenwereld. Op het moment dat leerlingen een keuze moeten maken voor een vervolgopleiding geldt dit nog veel sterker. Voor Havo/Vwo leerlingen is het nog complexer om een goed beeld van de verschillende beroepen te schetsen dan voor Vmbo-leerlingen, omdat de relatie tussen hogere opleidingen en beroepen minder één-op-één bestaat dan bij het Mbo.

Het faciliteren van de leerling bij het verkrijgen van een beroepsbeeld moet op VO-scholen veel meer centraal staan dan nu het geval is. Een decaan van een school voor voortgezet onderwijs kan misschien niet van alle beroepen op de arbeidsmarkt een goed profiel schetsen, maar een school kan de leerling wel helpen om dat profiel zelf te verwerven. De filmpjes van beroepen die op een aantal websites staan, of via LOB-methodieken van private aanbieders door scholen ingekocht worden, bieden een zekere meerwaarde. Die meerwaarde moet echter niet worden overschat. Het is belangrijk dat leerlingen zoveel mogelijk kunnen ervaren wat latere beroepen inhouden.

Contacten met de beroepspraktijk zijn hiervoor essentieel. Dit is bijvoorbeeld te realiseren via bedrijfsbezoeken, meeloopdagen of (interview)opdrachten voor leerlingen. Inspanningen van scholen om langs deze weg te werken aan het beroepsbeeld worden ervaren als zeer positief. De onderzoeken van het ROA en Berenschot leiden tot de conclusie dat dit nog onvoldoende gebeurt. Het blijkt echter lastig en zeer arbeidsintensief voor scholen om dit soort contacten tot stand te brengen. De RWI ziet enkele duidelijke aanknopingspunten om het voor scholen gemakkelijker te maken.

Inbreng leerlingen, ouders en docenten

Ten eerste liggen er mogelijkheden voor scholen om dit via leerlingen en ouders zelf te realiseren, bijvoorbeeld door leerlingen concrete opdrachten mee te geven: ‘interview enkele mensen met beroepen die jou aanspreken, vraag of je misschien een dagje mag meelopen’. Of: ‘zoek uit in wat voor beroepen mensen terechtkomen na een opleiding die jou leuk lijkt’. Op het Havo en Vwo is het waarschijnlijk mogelijk om meer van de zelfredzaamheid van de leerling uit te gaan. Een specifiek aanknopingspunt vormt bijvoorbeeld het gegeven dat 70% van de leerlingen in het voortgezet onderwijs een bijbaantje heeft. Hoewel hier vaak geen directe link zal zijn met de toekomstige studiekeuze, zijn er wellicht concrete opdrachten aan te koppelen (wat leert het je over de werkomgeving in deze sector, wat staat je daarvan aan en wat niet, ...).

Mogelijkheden liggen er ook in het betrekken van ouders van leerlingen. Wellicht is via ouders van leerlingen een ‘databank’ op te bouwen van organisaties die bereid zijn één of twee keer per jaar (groepjes) leerlingen te ontvangen en in gesprek te laten gaan met medewerkers (welke vooropleiding hebben medewerkers in de organisatie, wat is de inhoud van het takenpakket, hoe ziet dagbesteding eruit, hoe ziet de werkomgeving eruit). Bijkomend voordeel is dat ouders meer worden betrokken bij het keuzeprocess van leerlingen. Ook kunnen de ouders zelf uitgenodigd worden in de klas te komen vertellen over hun beroep en over de route ernaartoe.

Om een realistisch beeld te kunnen geven van de beroepspraktijk is het belangrijk dat de docent en/of de decaan op de hoogte is van de dagelijkse praktijk in het bedrijfsleven. Een middel om meer inzicht te krijgen in de praktijk van diverse beroepen, bijvoorbeeld binnen één van de vier Vmbo-sectoren, zijn de docentenstages. Een docentenstage stelt de docent in staat om één of meerdere dagen praktische ervaring op te doen binnen zijn of haar sector. De kenniscentra organiseren docentenstages voor docenten in het beroepsonderwijs.

Facilitering van scholen

Hoewel hier primair een inhoudelijke verantwoordelijkheid ligt voor de scholen, is het wenselijk scholen bij het leggen van die contacten – vooral organisatorische – ondersteuning te bieden. Dit kan met name werk uit handen nemen van scholen die er

zelf niet in slagen voldoende contacten met de beroepspraktijk tot stand te brengen. De inhoudelijke inbedding van die contacten blijft vervolgens een taak van de school.

Voor Vmbo-scholen lijken de Kenniscentra en hun koepelorganisatie Colo een voor de hand liggende partij om scholen te faciliteren bij het leggen van contacten met de beroepspraktijk. Zij beschikken reeds over een bruikbare infrastructuur in iedere sector vanwege hun rol bij de leerwerkbedrijven in het Mbo. Kenniscentra hebben voor Vmbo-scholen bovendien al de nodige instrumenten ontwikkeld (bv. de Vmbo-carrousel, 'kom in het leerbedrijf' en diverse sectorale initiatieven). Het is wenselijk het bestaande ondersteuningsaanbod aan scholen te verbreden, bijvoorbeeld door toe te werken naar een carrouselachtige aanpak in alle sectoren. De RWI adviseert het ministerie om de Kenniscentra in staat te stellen dit ondersteuningsaanbod gestalte te geven door een expliciete opdracht.

Wellicht kunnen ook Mbo-instellingen de Vmbo-scholen in de regio helpen met het leggen van contacten met de beroepspraktijk. Daar verlopen de contacten vaak al redelijk voorspoedig.

Ook de Havo-/Vwo-scholen zijn waarschijnlijk erg geholpen met een structuur waarbinnen de gewenste contacten met de (latere) beroepspraktijk makkelijker zijn te leggen. Er bestaat echter geen equivalent voor de taken van de kenniscentra in het hogere segment. De RWI ziet hier een taak voor brancheorganisaties en beroepsverenigingen, in samenwerking met de VO-raad. Deze organisaties moeten in staat zijn gezamenlijk een structuur of stramien te ontwikkelen waarvan scholen gebruik kunnen maken bij het leggen van contacten met de latere beroepenwereld. Wellicht is analoog aan 'Kom in het leerbedrijf' of de 'Vmbo-carrousel' een initiatief te ontwikkelen voor Havo/Vwo-scholieren, 'maak kennis met een beroep'. Een andere vorm van ondersteuning kan zijn het actief aanleggen van een data-bestand van organisaties die bereid zijn één of twee keer per jaar Havo/Vwo leerlingen te ontvangen. De activiteiten kunnen overigens ook goed betrekking hebben op Vmbo-scholieren; afstemming met de Kenniscentra is dan wel geboden.

De RWI roept het bedrijfsleven (individuele bedrijven en branches) op om waar mogelijk mee te werken aan concrete projecten die contacten met de beroepspraktijk mogelijk maken, zoals "Kom in het leerbedrijf", de "Vmbo-carrousel", de campagne "Groen Werkt" van de tuinbouwsector en activiteiten gericht op Havo- en Vwo-leerlingen. Ook vakbonden kunnen door voorlichting op scholen het beeld van een beroep versterken, zoals bijvoorbeeld de FNV Bouwbond al jaren doet of CNV-jongeren met het project 'Studiekeuze; Hellup wat nu?'.

Bedrijfsbezoeken vinden soms niet plaats omdat de school ervan uitgaat dat daarmee de geldende urennormen niet gehaald worden. Met de recente afspraken over de soepeler eisen voor 40 uren (van de maximaal 1040 uren), is het makkelijker geworden LOB-activiteiten onder de onderwijstijd te laten vallen. De RWI adviseert het Ministerie van OCW zorg te dragen voor een goede informatievoorziening richting scholen op dit punt. Los van de urennorm kan het organiseren van bedrijfscontacten bemoeilijkt worden door mogelijke roosterproblemen (een bedrijfsbezoek vergt immers al snel een hele middag). Dit blijft een primaire verantwoordelijkheid van de scholen zelf, maar wellicht is binnen het kader van de in § 3.1. beschreven kwaliteitsimpuls wel aandacht te besteden aan praktische mogelijkheden om dit soort knelpunten weg te nemen.

Systematische inbedding

Contacten met de beroepspraktijk zijn belangrijk, maar ze moeten wel worden ingebed in de (systematische) begeleiding van de leerling:

- Gezien de fase waarin de leerling zich bevindt ligt het voor de hand in de onderbouw van het VO (voordat de leerling de sectorkeuze of profielkeuze gaat maken) leerlingen te laten kennismaken met een breed spectrum aan mogelijke beroepsrichtingen, en naarmate de leerling zich verder in keuzeprocessen bevindt meer te focussen en de leerling uitgebreider/langduriger te laten kennismaken met één (of enkele) specifieke voorkeursrichtingen. Afschaffen van de snuffelstages in de bovenbouw van het Vmbo ten gunste van de invoering van de Vmbo-carrousel (een signaal wat tijdens een van de expertmeetings werd gegeven) is daarom bijvoorbeeld ongewenst. Scholen moeten in het kader van LOB dus een visie ontwikkelen omtrent de gewenste aard van de contacten met de beroepspraktijk per jaargang.
- Decaan en mentor hebben een essentiële rol in het stimuleren van reflectie en dialoog naar aanleiding van de contacten met de beroepspraktijk. Ze kunnen hierin worden ondersteund door een duidelijke visie en methodiek van de school. Los daarvan kan de decaan een rol hebben bij het waarschuwen voor veel gemaakte vergissingen bij beroepen. (De vraag naar dierenverzorgers is heel beperkt, een apothekersassistent heeft weinig mogelijkheden om carrière te maken, ICT-functies vereisen steeds vaker goede communicatieve vaardigheden, etc.)

Contacten met beroepspraktijk blijven belangrijk op het Mbo, Hbo en Wo

Voor studenten die eenmaal gekozen hebben voor een opleiding, blijven contacten met de beroepspraktijk essentieel om een beeld te kunnen vormen van de latere beroepswereld. In het beroepsonderwijs (en in mindere mate bij universitaire opleidingen) is de stage een perfect instrument om leerlingen te laten kennismaken met de beroepenwereld achter de opleiding. Uit onderzoek op het Mbo blijkt echter dat de begeleiding bij stages vooral aangrijpt op het functioneren van de leerling op de stageplek. De stage wordt amper gebruikt om een verdere dialoog over de beroepswensen en -perspectieven van de student op gang te brengen. De RWI pleit voor een herwaardering van de stage op dit punt:

- Stages moeten meer dan nu het geval is worden benut voor een dialoog over gemaakte en nog te maken keuzes: wat leert het over je eigen kwaliteiten en motivatie? En wat betekent dit voor je verdere keuzes?
- Waar het opdoen van praktijkervaringen of het lopen van stage nog niet in het curriculum zit zou dit gestimuleerd moeten worden. Dit geldt met name voor het universitair onderwijs.

Vaak wordt pas laat in het curriculum plaats ingeruimd voor een stage (soms zelfs pas in het laatste jaar). In eerdere jaargangen moet overwogen worden op een andere manier contacten met beroepspraktijk in te bouwen via praktijkopdrachten, bedrijfsbezoeken, bedrijfscontactdagen, gastlessen en meeloopdagen. Oud-studenten kunnen worden gevraagd lezingen te geven of studenten te ontvangen (zoals in het CNV-project Studiekeuze: Hellup, wat nu?).

Hoewel er momenteel zeker het nodige gebeurt op het terrein van stages en contacten met de beroepspraktijk is het belangrijk dat het in voldoende mate gebeurt, en is ingebed in de begeleiding van de student. Hier ligt met name een verantwoordelijkheid

voor de onderwijsinstellingen zelf, die daarin (zodanig) zijn de stimuleren en faciliteren door de relevante koepels (Mbo-raad, Hbo-raad en VSNU).

3.5 Het bevorderen van inzicht in vervolgoopleidingen

De leerling moet dus voldoende mogelijkheden krijgen en uitgedaagd worden om een beeld te krijgen van het beroep dat hij na de vervolgstudie kan uitoefenen. Dat is belangrijk maar niet voldoende. Parallel daaraan moet de leerling op het VO een beeld hebben van de (inhoud van de) vervolgoopleiding die hij wil gaan doen. Die opleiding moet een aantrekkelijke optie zijn voor die leerling: haalbaar, studeerbaar, uitdagend en passend bij zijn voorkeuren. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de inhoud van vakken, curriculum, afstudeerrichtingen, niveau en vereiste competenties. Studenten die zich bij de keuze van een vervolgoopleiding hoofdzakelijk baseren op een toekomst in een bepaald beroep lopen het risico uit te vallen omdat de opleiding tegenvalt (te makkelijk/moeilijk, niet interessant, te theoretisch, etc.)

Puur informeren over de inhoud van de vervolgoopleiding is niet voldoende. Leerlingen in het VO moeten zoveel mogelijk in staat zijn te 'zien en ervaren' wat vervolgoopleidingen inhouden. De RWI adviseert hierbij de contacten tussen het voortgezet onderwijs en het vervolgonderwijs te intensiveren. Regel zou in ieder geval moeten zijn dat VO-leerlingen in de bovenbouw kennismaken met verschillende instellingen voor vervolgonderwijs en hun opleidingen. In de overgang van Vmbo naar Mbo gebeurt momenteel al het nodige, zij het nog lang niet overal en systematisch.

Scholen kunnen zelf bezien welke mogelijkheden zinvol zijn om toe te passen in de eigen situatie. Mogelijkheden liggen bijvoorbeeld in:

- a. Het inbouwen van contacten met het Mbo in het lesprogramma van Vmbo, via sectorwerkstukken of praktijksimulaties op het Mbo, proeflessen, meeloopdagen.
- b. Mentoring van Vmbo-leerlingen door Mbo-leerlingen. Leerlingen leren van leerlingen die een fase verder zijn, Mbo-studenten worden eveneens geprikkeld tot nadenken over hun eigen keuze en trainen deze competenties.
- c. Uitwisseling van docenten tussen het Vmbo en Mbo.
- d. Het versterken van de intake op het Mbo. Bijvoorbeeld door niet alleen te kijken naar niveau en competenties maar ook naar de onderbouwing van de keuze en de motivatie van de leerling.
- e. Kijken naar mogelijkheden van gezamenlijke huisvesting, bij momenten waarop de huisvesting op de agenda staat. Of niveau 1 en 2-opleiding van het Mbo aanbieden op de Vmbo-locatie.

Daarnaast proberen Vmbo- en Mbo-instellingen op andere terreinen en met andere doelstellingen samen te werken (bijvoorbeeld doorlopende leerlijnen)⁴⁰. Dit soort activiteiten kan indirect een bijdrage leveren aan het verbeteren van het inzicht van Vmbo-leerlingen in de Mbo-opleidingen.

In het hogere segment zijn op dit moment mogelijkheden voor vo-studenten om kennis te maken met hoger onderwijs via bijvoorbeeld masterclasses of proefcolleges. Gezien de bovenregionale component zal het lastiger zijn de kloof op een vergelijkbare manier te verkleinen als voor het Vmbo-Mbo. Toch is het de moeite waard de daar genoemde

⁴⁰ Zie onder andere: Adviesgroep Vmbo, *Voortvarend Vmbo: samen koersen op bewegingsruimte*, 2006.

mogelijkheden op zijn merites voor dit segment te beoordelen. Structureel contact tussen vo-decanen en hoger onderwijs kan verder worden ontwikkeld, zodat decanen meer zicht krijgen op de inhoud van opleidingen.

Er ligt vooral een verantwoordelijkheid voor onderwijsinstellingen zelf om de onderlinge contacten op de genoemde manieren te intensiveren. De koepels (VO-raad, Mbo-raad, Hbo-raad en VSNU) kunnen dit proces in onderlinge samenwerking faciliteren, door bijvoorbeeld het uitdragen van good practices of het concreet organiseren van bepaalde activiteiten of initiatieven. Daarnaast zijn onderwijsinstellingen hierin op een aantal manieren te faciliteren.

Zo zijn er gemeenten die een voorlopersrol hebben bij het versoepelen van de overgang tussen onderwijssectoren. Door de gemeente Amsterdam wordt een elektronisch leerlingdossier gefaciliteerd, dat tot doel heeft het administratieve proces van aanmelding bij het Mbo beter te monitoren.⁴¹ Zowel de “verzendende” (Vmbo-) als de “ontvangende” (Mbo-)scholen kunnen in het gemeentelijke dossier werken en elkaars gegevens inzien. Het belangrijkste daarbij is de inschrijving en de examenresultaten (al dan niet beperkt tot wel of niet geslaagd).

Voor de overgang tussen Vmbo en Mbo bestaat in de regio rondom Den Haag het samenwerkingsverband Spirit4you. In Den Haag wordt binnen Spriti4you specifiek aandacht besteed aan LOB. In zowel Den Haag als Amsterdam worden jongeren aangeschreven door de wethouder, als ze op een bepaalde datum hun inschrijving nog niet hebben voltooid. De RWI acht dit soort gemeentelijke initiatieven zeer zinvol en roept gemeenten op hierin te investeren waar dat nog niet het geval is.

De Onderwijsraad pleit in een recent advies voor een startgesprek of een intakegesprek op een hogeschool of universiteit.⁴² De RWI sluit zich hierbij aan. Wellicht is het mogelijk om per opleiding een standaard itemlijst door te nemen van wederzijdse verwachtingen. Een intake-gesprek is goed te koppelen aan een gerichte informatieopdracht, bijvoorbeeld het volgen proefcolleges of gesprekken met studenten. Wanneer de intake zo vroeg mogelijk plaatsvindt, zo mogelijk al voor de zomervakantie, kan zo'n gesprek bovendien een bewust reflectiemoment bij leerlingen inbouwen. Bovendien is het te gebruiken als signaleringsinstrument, om studenten die wat onzeker zijn in hun motivatie of minder over de vereiste competenties lijken te beschikken wat intensiever te volgen tijdens het eerste jaar van hun studie.

Ten slotte beveelt de RWI aan om vaste weken in het jaar te benoemen waarin scholen voor iedere leerling vaststellen in welk stadium zijn of haar keuzeprocessen zich bevindt. Idealiter is het moment waarop dit gebeurt voor alle scholen het zelfde – zodat er een publiciteitscampagne aan is te koppelen waarmee het belang van een doordachte studie- en beroepskeuze nog eens goed onder de aandacht is te brengen. Dit kan bijvoorbeeld met een landelijk gecoördineerde actieweek. De wijze waarop scholen dit doen, via individuele gesprekken of een vragenlijst, is door scholen zelf te bepalen.

Met een dergelijke ‘Voor het kiezen’-week is de verdere begeleiding van de leerling op maat in te zetten:

⁴¹ Elektronisch Loket Kernprocedure, met daaraan verbonden de Keuzegids van Amsterdamse scholen.

⁴² Onderwijsraad, Een succesvolle start in het hoger onderwijs, 2008.

- a. de leerling die al in een vroeg stadium aangeeft te weten wat hij wil worden, kan men gericht laten kennismaken met juist die beroepen, met de opleiding daar naartoe en met het arbeidsmarktperspectief daarvan. Ook leerlingen die weten welke opleiding ze gaan volgen, hebben LOB nodig. Immers, onder hen zijn er voldoende leerlingen die snel weer stoppen of een andere opleiding gaan doen, omdat de opleiding toch niet overeenkwam met de verwachtingen. Doel is dan in eerste instantie een check op deze keuze en tijdige bijsturing indien nodig.
- b. de leerling die nog twijfelt laten kennismaken met een breder palet aan beroepsmogelijkheden en de bijbehorende opleidingen. Hier leent zich bijvoorbeeld een carrouselachtige aanpak die de leerling in staat stelt kennis te maken met meerdere sectoren.
- c. voor leerlingen die (op een bepaald moment) echt nog geen idee hebben is een meer intensieve begeleiding in te zetten, bijvoorbeeld met competentietesten of inschakeling van externe expertise.

Een actieweek mag nadrukkelijk niet de indruk wekken dat een leerling klaar is als hij of zij een vervolgopleiding heeft gekozen. Het moet vooral een moment zijn waarop er extra aandacht is voor het kiezen van een vervolgopleiding, en instrumenten bieden om nadien begeleiding op maat te kunnen inzetten. Hoewel loopbaanoriëntatie op zichzelf natuurlijk een doorlopend proces is wat nooit af is, is het wel belangrijk om ervoor te zorgen dat leerlingen tijdig een keuze voor een vervolgopleiding maken (anders lopen ze het gevaar te worden afgewezen en hebben ze geen mogelijkheden meer om de keuze die ze maken goed af te wegen tegen alternatieven). Een dergelijke actieweek kan hier een belangrijke bijdrage aan leveren.

3.6 Begeleiding bij switchen

Maatregelen zoals hierboven beschreven kunnen het proces van LOB verbeteren. Verkeerde keuzes zullen echter ook in de toekomst veelvuldig worden gemaakt. Dat is zelfs met de beste oriëntatie- en begeleidingsmogelijkheden niet te voorkomen. Switchen en uitval zijn dus nooit helemaal te voorkomen. Binnen onderwijsinstellingen zijn hier momenteel de nodige faciliteiten voor beschikbaar. Niettemin kan ook daar nog veel worden verbeterd: indien studenten die uitvallen goed en gericht worden begeleid naar een andere studie zijn de kosten voor zowel de student als de maatschappij beperkt. De RWI is van mening dat instellingen in het Mbo, Hbo en Wo moeten worden gestimuleerd deze begeleiding zo goed mogelijk op te pakken.

De begeleiding van Mbo-studenten die dreigen uit te vallen of zijn uitgevallen, is vaak al (redelijk) goed geregeld. Veel ROC's hebben een trajectbureau, een loopbaancentrum of een studentbegeleidingsdienst die LOB-activiteiten uitvoert of coördineert.⁴³ Op die plaatsen waar dit (nog) niet het geval is, adviseert de RWI te denken aan de volgende maatregelen en randvoorwaarden (grotendeels gebaseerd op de Handreiking Ombuigen of laten barsten van de Taskforce Jeugdwerkloosheid):

- a. Inzetten op een goede en tijdige signalering van studie- of motivatieproblemen is een eerste vereiste, zo blijkt uit het onderzoek naar vraagombuigingstrajecten op het Mbo. Dit is te realiseren door docenten en mentoren te trainen op het herkennen van mogelijke problemen, het voeren van gesprekken met studenten of het aanbieden van checklisten met profielen van risico-leerlingen. Belangrijk is om

⁴³ Berenschot, Vraagombuiging bij ROC's, 2007 (in opdracht van Taskforce Jeugdwerkloosheid).

duidelijk te expliciteren wie verantwoordelijk is voor de signalering. Tijdens de intake zou er al aandacht moeten zijn voor signalering.

- b. Zorgen voor een goede bekendheid en toegankelijkheid van dienstverlening voor switchers en studenten die twifelen over de juistheid van hun studiekeuze. Door de grote omvang van onderwijsinstellingen lijkt het hier nog wel eens aan te schorten; een trajectbureau zit dan bijvoorbeeld alleen op de centrale vestiging. Belangrijk is een goede communicatie tussen eerste en tweedelijnsbegeleiding.
- c. Belangrijk is daarbij instellingsoverschrijdend te denken. Het beste alternatief voor de student kan zeer wel verandering van onderwijsinstelling betekenen. Omdat voorkomen moet worden dat ook de tweede keus een foute keus blijkt, dienen eigenlijk alle studenten die vastlopen in een opleiding zich breed te oriënteren. Samenwerking tussen onderwijsinstellingen op hetzelfde niveau, en op aanpalende niveaus (Mbo-Hbo, Hbo-wo) op dit vlak is dus erg belangrijk. Dit maakt het makkelijker om studenten eens op een andere opleiding te laten meelopen of rondkijken.
- d. Het verdient aanbeveling deze studenten een brede en uitgebreide studie- en beroepskeuzetest aan te bieden. Daarmee is het perspectief voor de student breder te trekken dan alleen de opleidingen die door de betreffende instelling worden aangeboden. Een dergelijke test kan leiden tot meer zelfvertrouwen bij het zetten van een nieuwe stap. Daarbij is aan te sluiten bij de competentietestcentra van het CWI. Deze kunnen behalve Vmbo-leerlingen ook Mbo-leerlingen bedienen, in ieder geval op niveau 1 en 2.
- e. Begeleiding van afhakers en switchers vergt een intensieve investering. Eigenlijk gelden daarbij wederom de kernelementen van effectief LOB, zoals die in § 2.2 zijn toegelicht. Dit geldt primair voor decanen en consultants van trajectbureaus en andere voorzienigen van onderwijsinstellingen die switchers begeleiden. Met name voor studiestakers op het Mbo kunnen ook gemeenten een rol spelen. Zij dragen namelijk (mede)verantwoordelijkheid voor het voorkomen van voortijdig schoolverlaten. Een deel van de RMC-gemeenten voert zelf begeleidingstrajecten voor voortijdig schooluitvallers uit, in andere gemeenten wordt dit door andere instanties verzorgd. De RWI roept daarom de 39 RMC-gemeenten op om LOB-inzichten te gebruiken in hun trajecten bij hun begeleiding. Dat wil zeggen, houdt rekening met de kenmerken van effectief LOB bij het terug naar school toeleiden van jongeren.
- f. Wanneer de student eenmaal een keuze voor een nieuwe opleiding heeft gemaakt is het belangrijk dat hij daadwerkelijk aan die opleiding gaat deelnemen. Dit kan problematisch worden wanneer de student nog een tijd moet wachten voordat de opleiding begint. De RWI roept onderwijsinstellingen op een uiterste inspanning te doen om flexibele instroommomenten mogelijk te maken. Hoewel er zeker praktische problemen bij komen kijken, blijkt het in sommige gevallen toch goed te lukken. Voorzover dit echt niet mogelijk blijkt, is een begeleide overbruggingsperiode essentieel. Belangrijk is een invulling te vinden waar de student wat aan heeft (stagelopen, deelcertificaten halen op oude opleiding, meelopen op nieuwe opleiding).

De genoemde aandachtspunten gelden zowel voor Mbo- als Hbo- en Wo-instellingen. In het hoger onderwijs is de begeleiding van leerlingen bij een (mogelijke) verandering van studie traditioneel nogal passief. Dat wil zeggen dat er geen contact vanuit de onderwijsinstelling wordt gezocht, als iemand dreigt uit te vallen. Toch zijn hier wel goede voorbeelden te noemen. De Onderwijsraad wijst in dit verband op het

(her)oriëntatietraject van de Hogeschool van Amsterdam en de UvA: een traject van vijf maanden voor leerlingen die na een half jaar studeren niet verder willen gaan met de eerstgekozen opleiding. Verder hebben de Universiteit Utrecht en de Hogeschool Utrecht samen een studie- en loopbaancentrum geopend om studenten die twijfelen over hun studiekeuze optimaal te adviseren en door te verwijzen (het Centrum Studiekeuze⁴⁴). Dit soort initiatieven zou in de ogen van de RWI breder moeten worden ontwikkeld. Verder adviseert de RWI een meer dwingende en actieve rol van de decanaten (met name door het actief uitnodigen van jongeren) van hogescholen en universiteiten. Hierdoor kunnen meer studenten bereikt worden.

3.7 Tot slot: meer dan LOB alleen

De RWI heeft primair gekeken naar de begeleiding van jongeren bij het maken van hun keuze voor studie- en beroep. Een goede begeleiding is essentieel omdat het leerlingen helpt een weloverwogen keuze te maken voor een studie en beroep. Daar is de meeste winst te behalen; leerlingen moeten immers kiezen voor de studie en het beroep wat het beste bij hen past. Dat neemt niet weg dat opleidingsinstellingen een verantwoordelijkheid dragen voor het aanbod van opleidingen en de informatievoorziening daarover.

Eerlijke informatie en afstemming met de vraag

De RWI roept de ROC's, hogescholen en universiteiten op om waar nodig hun verantwoordelijkheid te nemen en informatief en eerlijk te zijn over de toekomstperspectieven. Opleidingen beloven soms meer dan dat zij kunnen waarmaken. Dit kan gelden voor de inhoud van de opleiding, voor het beroepsperspectief na afloop van de opleiding (voor welke beroepen leidt deze opleiding op?) of voor het arbeidsmarktperspectief van de opleiding. Juichende teksten in brochures vormen geen goede manier om leerlingen te werven. Eenmaal binnen is de kans groot dat studenten dan alsnog afhaken. Ook de ROC-bestuurders en (mogelijk in mindere mate) de bestuurders van een Hogeschool dienen oog te hebben voor het arbeidsmarktperspectief van de opleidingen. Voor bepaalde opleidingen zouden ROC's en Hogescholen moeten overwegen een maximaal aantal leerlingen te bepalen dat wordt toegelaten. Dit geldt met name wanneer brancheorganisaties, landelijk of regionaal, signaleren dat een opleiding meer leerlingen trekt dan de arbeidsmarkt kan opnemen. Gezien hun wettelijke taak bij de afstemming van het opleidingsaanbod zijn ook de kenniscentra hierbij een belangrijke partij.

Voorzichtig met nieuwe opleidingen

Als de arbeidsmarktvraag en het toegelaten aantal leerlingen niet met elkaar in evenwicht zijn, is dat relatief vaak bij nieuwe opleidingen. Het Ministerie kan een nieuwe Mbo-opleiding ("kwalificatiedossier") na een vast omschreven procedure goedkeuren. Nieuwe kwalificatiedossiers in het Mbo worden getoetst op het arbeidsmarktperspectief van de opleiding.⁴⁵ In het Hbo dienen nieuwe en bestaande

⁴⁴ Onderwijsraad, *Een succesvolle start in het hoger onderwijs*, 2008 en www.centrumstudiekeuze.nl.

⁴⁵ Een dossier wordt in eerste instantie vastgesteld door bestuur van het kenniscentrum (KBB) en paritaire commissie. Vervolgens wordt na toetsing door ACOA en door het Coördinatiepunt kwalificaties Mbo (de laatste op basis van het door de minister vastgestelde Toetsingskader), het kwalificatiedossier ter vaststelling aan het ministerie van OCW aangeboden. Het ACOA "bewaakt" het arbeidsmarktperspectief.

opleidingen een accreditatie van het ministerie te hebben; de procedure daarvoor omvat o.m. visitatiecommissies en een zelfevaluatie (de Nederlands-Vlaamse accreditatie-organisatie regisseert de accreditatie-aanvraag). Het arbeidsmarktperspectief speelt daarbij overigens geen rol. De RWI raadt het ministerie van OCW aan om onderzoek te doen naar deze problematiek en, indien nodig, op zoek te gaan naar oplossingen ervoor, specifiek voor nieuwe opleidingen. Denkbaar is om, wanneer één ROC toestemming krijgt voor een nieuwe opleidingsrichting, die toestemming niet automatisch te laten gelden voor andere ROC's (cf. artikel 6.1.3 WEB).

Geen misleidende namen

Hoewel op dit terrein reeds de nodige verbeteringen zijn bereikt, blijft aandacht nodig voor misleidende namen van opleidingen, bedoeld om opleidingen een meer hip of sexy imago te geven. Soms worden opleidingen aangeboden waarvan de naam slechts slaat op een keuzevak binnen een andere opleiding of op een afstudeerrichting in het laatste jaar. Ook worden Engelse termen gebruikt om opleidingen in een internationaal en dynamisch perspectief te plaatsen. Tot eerlijke informatie, waardoor leerlingen zich voor een opleiding aanmelden op grond van een realistisch opleidingsbeeld, behoren ook realistische opleidingsnamen.

4. Samenvatting van adviespunten en actoren

4.1 Inleiding

Een goede studie- en beroepskeuze vergt een afgewogen, maar vaak complexe besluitvorming van de leerling op jonge leeftijd. In de begeleiding van en informatievoorziening aan leerlingen zijn nog duidelijk verbeteringen mogelijk en wenselijk. Daarmee is namelijk een belangrijke bijdrage te leveren aan het functioneren van de arbeidsmarkt: voorkomen van (ongediplomeerde) schooluitval, het verbeteren van de startpositie van gediplomeerden op de arbeidsmarkt en het voorkomen van onnodige knelpunten in de personeelsvoorziening.

Hoewel de studie- en beroepskeuzebegeleiding, in het veld vaak aangeduid met de term LOB, zich in een groeiende belangstelling kan verheugen blijft de inzet tot op heden vaak beperkt tot het formuleren van beleidsintenties. Wel zijn er overigens goede voorbeelden van scholen die belangrijke stappen in de richting van LOB zetten. De RWI acht het van belang dat de gewenste LOB-impuls daadwerkelijk en overal van de grond komen. Om dit te bevorderen zijn in het vorige hoofdstuk een aantal praktische voorstellen geformuleerd. In dit hoofdstuk worden alle voorstellen nog eens kort samengevat, waarbij wordt aangegeven wie in de ogen van de RWI de uitvoering ervan ter hand zou moeten nemen. Daarbij onderscheiden we algemene voorstellen en meer specifieke, die aangrijpen op één aspect van de voorlichting en begeleiding aan leerlingen.

4.2 Algemeen

De gewenste kwaliteitsslag LOB zal primair door de scholen en onderwijsinstellingen zelf gestalte moeten worden gegeven. Zij zullen moeten investeren in effectief LOB volgens de beschreven kernelementen. De RWI roept alle betrokken onderwijsinstellingen dan ook op actief te investeren in een kwaliteitsimpuls LOB. De oproep geldt voor alle lagen binnen de school of onderwijsinstelling die een rol (kunnen) vervullen in de begeleiding van leerlingen en studenten:

- de docent: degene die de praktijk de klas in kan brengen via bijvoorbeeld praktijkopdrachten en kennis van de beroepspraktijk.
- de mentor: de eerst aangewezen om leerlingen – met het gebruik van beschikbare leermiddelen - aan te zetten tot reflectie en te signaleren welke leerlingen hier moeite mee hebben.
- de decaan: degene die docenten en mentoren kan inspireren en ondersteunen, bedrijfsbezoeken regelt, maar ook individuele leerlingen kan begeleiden en adviseren.
- het management: het niveau waar - samen met het decanaat – een visie op LOB dient te worden geformuleerd aan de hand waarvan de aanpak binnen de school wordt vastgesteld, maar ook het niveau wat de uitvoering faciliteert, monitort en zo nodig bijstuurt.

Waar in dit advies dus ‘de school’ of ‘de onderwijsinstelling’ als actor wordt benoemd, gaat het de RWI om het samenspel tussen deze vier actoren.

Voor een daadwerkelijk krachtige kwaliteitsslag is het wel noodzakelijk scholen hiertoe actief te stimuleren en te faciliteren. Een landelijke kwaliteitsimpuls is nodig om scholen met praktische middelen te stimuleren en ondersteunen. De RWI ziet hier een uitvoerende rol voor onder meer koepelorganisaties, en is verheugd dat de VO-raad en het ministerie het thema LOB in de Kwaliteitsagenda Voortgezet Onderwijs 2008-2011 hebben opgenomen. De Raad hoopt met de praktische aanbevelingen in dit advies bruikbare input te leveren voor het te ontwikkelen stimuleringsplan LOB. Gezien het sectoroverstijgende karakter en het grote maatschappelijke belang van een goed doordachte studie- en beroepskeuze ziet de RWI voor het ministerie van OCW een belangrijke en blijvende rol in de tweede lijn: procesbewaking en facilitering van de kwaliteitsimpuls en het realiseren van meer evenwichtige prikkels waardoor scholen weer meer aandacht aan LOB gaan schenken.

Wat?	Wie?
Kwaliteitsimpuls LOB (§ 2.3)	
Aanbieden van effectief LOB. Kernelementen: <ul style="list-style-type: none"> - contacten met de beroepspraktijk (leerlingen laten ‘ervaren’ wat een beroep inhoudt) - reflectie en zelfmanagement leerling - duurzame begeleiding - dialoog met leerling - gebruiken ouders en ‘peer’ groups - confrontatie met de arbeidsmarkt - differentiatie 	Scholen/onderwijsinstellingen VO en vervolgonderwijs (samenspel docent, mentor, decaan en management)
Scholen stimuleren en in staat stellen effectief LOB te realiseren (§ 3.1 en 3.2)	
Landelijke kwaliteitsimpuls LOB, bijvoorbeeld via: <ul style="list-style-type: none"> - LOB-ambassadeurs - aanbod scholing en training - stroomlijnen/ontwikkelen praktische hulpmiddelen en evt. vrijwillige minimumstandaarden - faciliteren initiatieven - (methode) onderzoek naar effectiviteit LOB 	- Aansturing en uitvoering: expertiseteam (VO-raad, NVS-NVL, Mbo-raad, Colo, Hbo-raad, VSNU) - Initiëring, procesbewaking en facilitering: ministerie OCW
Versterken van prikkels voor scholen om LOB (meer) prioriteit te geven: <ul style="list-style-type: none"> - LOB in vernieuwd toezichtskader Onderwijsinspectie - verspreiden cijfers over extern rendement - eventueel volgplicht VO, feedbackplicht vervolgonderwijs 	- Toezichtskader: Ministerie OCW (in de toezichtskader onderwijsinstellingen, koepels en onderwijsinspectie). - evt. advisering door expertiseteam
LOB verplicht onderdeel van het jaarverslag maken	VO-scholen, MBO, HBO, universiteiten

Onder ‘wie?’ wordt in het schema (en in het schema in de volgende paragraaf) een aantal malen het expertiseteam genoemd. In § 3.1. stelt de RWI voor een expertiseteam in het leven te roepen om de gewenste kwaliteitsimpuls LOB vorm te geven, waarvan de aansturing is te beleggen bij de onderwijskoepels en NVS-NVL. Wanneer dit expertiseteam niet van de grond komt ziet de RWI een gezamenlijke rol voor de onderwijskoepels (Vo-raad, Mbo-raad, Hbo-raad, VSNU) en NVS-NVL.

4.3 Specifieke impulsen

Op deelaspecten zijn in de ogen van de RWI specifieke impulsen noodzakelijk:

- Het bevorderen van het gebruik van arbeidsmarktinformatie door leerlingen opdat de arbeidsmarktperspectieven beter worden meegewogen in de studie- en beroepskeuze
- Het intensiveren van contacten van VO-leerlingen met de beroepspraktijk ter bevordering van een adequaat beroepsbeeld
- Het bevorderen van inzicht in vervolgopleidingen bij VO-leerlingen, zodat leerlingen beter weten wat hen te wachten staat op het vervolgonderwijs
- Adequate begeleiding van studenten bij het switchen van opleidingen.

Hier ligt de bal voor wat betreft de daadwerkelijke uitvoering bij de scholen en onderwijsinstellingen zelf, maar is een bredere betrokkenheid van koepelorganisaties en ministerie zeer gewenst. Met name koepelorganisaties kunnen, bijvoorbeeld via gerichte stimulering of het overdragen van ‘good practices’, de randvoorwaarden scheppen waarmee scholen beter in staat zijn de genoemde impulsen gestalte te geven. Hier ligt een duidelijke koppeling met de algemene kwaliteitsimpuls LOB uit de vorige paragraaf. Voor het bevorderen van contacten met de beroepspraktijk is een beroep op partners met een netwerk onder bedrijven en relevante organisaties noodzakelijk: kenniscentra, brancheorganisaties en beroepsverenigingen.

Voor het ministerie van OCW ligt op deze deelaspecten een faciliterende rol voor de hand: zo nodig wegnemen van drempels en beschikbaar stellen van financiële middelen. Belangrijk is ook de gewenste bundeling van sites met opleidings- en arbeidsmarktinformatie, waarvoor het ministerie de aanzet en middelen kan verschaffen.

Duidelijk is dat de kwaliteitsimpuls gestalte zal moeten krijgen in een daadkrachtig partnerschap van scholen, koepels, branche- en beroepsverenigingen en ministerie. Ook een goede communicatie en samenwerking tussen afnemende en toeleverende scholen in de beroepskolom is belangrijk. Het zal een flinke investering vergen van alle partijen. Juist in het belang van de arbeidsmarkt is het belangrijk dat jongeren weten waar ze voor kiezen en een goed doordachte keuze maken. De RWI hoopt van harte dat partijen deze uitdaging oppakken.

Ook de in de RWI vertegenwoordigde partijen kunnen hierin een verantwoordelijkheid nemen. De RWI roept gemeenten op hun rol op te pakken ten aanzien van het bij elkaar brengen van partijen die betrokken zijn bij de overgang van voortgezet onderwijs naar met name Mbo. Bovendien kunnen gemeenten een bijdrage leveren in het verbijzonderen van lokale of regionale arbeidsmarktinformatie. Brancheorganisaties worden opgeroepen een sterkere rol te spelen in het tot stand brengen van contacten tussen leerlingen op het voortgezet onderwijs en de beroepspraktijk. In vergelijking met het beroepsonderwijs is er voor het voortgezet onderwijs nog wel een slag te maken. Meer in het algemeen is een beroep te doen op de branches voor het verstrekken van eerlijke en actuele beroeps- en arbeidsmarktinformatie.

Wat?	Wie?
Bevorderen gebruik arbeidsmarktinformatie (§ 3.3)	
Eenduidigheid in informatievoorziening: - Inventarisatie kwaliteit en overlap bestaande sites - Bevorderen kwaliteitsverbetering - Eén gezamenlijk portal, evt. één integrale site	Expertiseteam i.s.m. beheerders sites en Ministerie OCW
Specificeren en toegankelijk maken regionale en sectorale informatie	Beheerders sites ism gemeenten en regio's, branches en kenniscentra (tzt op basis van adviezen RWI)
Database 'de arbeidsmarkt naar opleiding en beroep' weer toegankelijk maken voor decanen. Colobarometer onder de aandacht brengen van decanen.	- ROA-database: Ministerie OCW i.s.m. ROA en expertiseteam - Colobarometer: Expertiseteam ism Colo en kenniscentra
Gebruik arbeidsmarktinformatie door leerlingen bevorderen (inpassen in lesprogramma, autoriteit de school in brengen)	Scholen/onderwijsinstellingen ism expertiseteam, brancheorganisaties, kenniscentra
Bevorderen adequaat beroepsbeeld via contacten met beroepspraktijk (§ 3.4)	
Tot stand brengen contacten via inbreng leerlingen, ouders en docenten	Scholen VO
Organisatorische ondersteuning van scholen bij het leggen van contacten met beroepspraktijk	- Uitvoering: Kenniscentra, sectorale sociale partners en beroepsverenigingen i.s.m. VO-raad - Ministerie van OCW: aandacht voor middelen
Systematische inbedding in de begeleiding: - Visie op aard van de contacten per jaargang - Visie op en methodiek voor rollen docent, mentor en decaan	- Uitvoering: VO-Scholen - Stimuleren en faciliteren: koepels
Stages in vervolgonderwijs benutten: - Benutten voor dialoog over keuzes - Stimuleren inzet stage (universitair onderwijs)	- Uitvoering: Mbo-, Hbo- en Wo-instellingen - Stimulering en facilitering: Mbo-raad, Hbo-raad en VSNU ism sectorale organisaties
Bevorderen van inzicht in vervolgopleidingen (§ 3.5)	
Brede kennismaking VO-leerlingen met instellingen en opleidingen vervolgonderwijs, bijvoorbeeld via - contacten in lesprogramma (sectorwerkstukken, profielwerkstukken, proeflessen, etc.) - mentoring VO-leerlingen door studenten - uitwisseling docenten - masterclasses/proefcolleges - versterken intake vervolgonderwijs	- Uitvoering: VO-scholen en vervolgonderwijs - Stimuleren en faciliteren: koepels
Landelijke 'Voor het kiezen-week': inventarisatie keuzeproces per leerling en inzet begeleiding 'op maat'	Ministerie OCW ism expertiseteam, onderwijskoepels en NVS-NVL

Begeleiding bij switchen (§ 3.6)	
Zorgdragen voor adequate begeleiding switchers door oa.: -Goede signalering risico-leerlingen -Goede bekendheid en toegankelijkheid voorzieningen Instellingsoverschrijdend advies -Aanbod brede studie- en beroepskeuzetest studiestakers -Werken volgens effectieve elementen LOB -Bevorderen flexibele instroom en overbrugging	- Uitvoering: instellingen vervolgonderwijs - Stimuleren en faciliteren: koepels
Eerlijke informatie en afstemming opleidingsaanbod (§ 3.7)	
Leerlingen bij aanvang opleiding informeren over arbeidsmarktperspectieven en een reëel beeld van de opleiding geven	Mbo-, Hbo- en Wo-instellingen
Aantal opleidingsplaatsen afstemmen op vraag	Onderwijsinstellingen in overleg met kenniscentra en (plaatselijk) bedrijfsleven.
Procedure rond starten nieuwe opleidingen bezien	Ministerie OCW ism onderwijskoepels
Opleidingsnamen helder beeld laten geven van opleidingsinhoud	Mbo-, Hbo- en Wo-instellingen